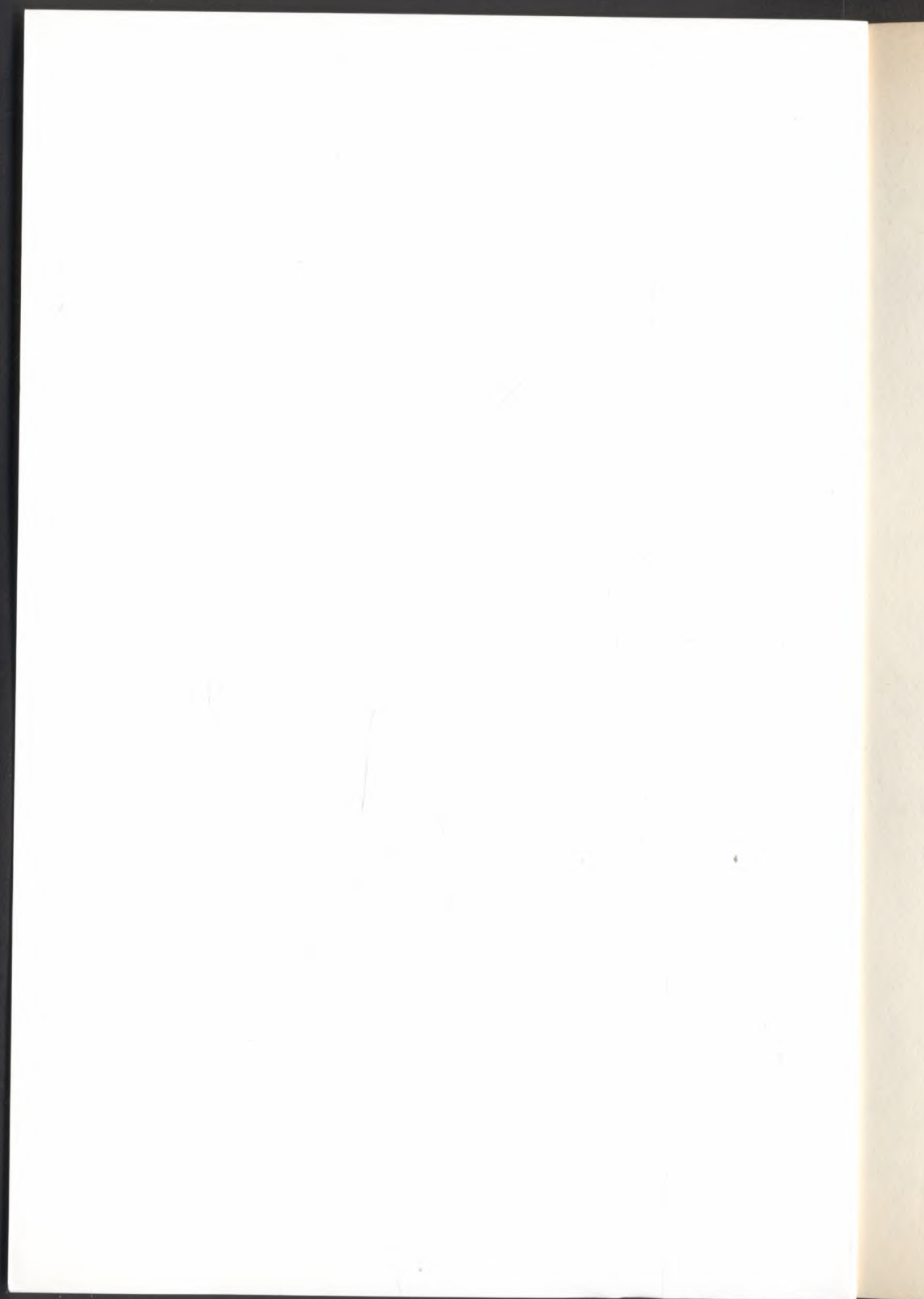

MB
195.066

Csontos János
Europa Nova

Szószabó Stúdió, 2004

CSONTOS JÁNOS

Europa Nova

*A szerző ezúton mond köszönetet
a kötet elkészítéséhez nyújtott segítségért
Liszkay Gábornak, Fehér Bélának,
Hangya Edinának és Elizabeth Parragh-Patakinak*

*A könyv megjelenését a
Szövetség a Polgári Magyarországért Alapítvány
támogatta.*

CSONTOS JÁNOS

Europa Nova

Budakalász, 2004.

© Csontos János

Kiadó: **Szószabó Stúdió**
Telefon: 06 30 9426 504
e-mail: szoszabo@axelero.hu

Felelős kiadó és szerkesztő: **Fucskó Miklós**
A szerkesztő munkatársa és borítóterv: **F. Saági Anóka**
Arculattervezés: © Szószabó Stúdió

ISBN 963 216 407 5

Az első borítóhoz a római Villa Giulia gyűjteményében
található váza ógörög Európa elrablása-ábázolását használtuk fel.

A belső címdoldalon Molnár C. Pál: Európa elrablása
című rajza látható.

A hátsó borítót David Bekker ex librise,
a paginát ismeretlen padovai művész
1500 körüli szobra díszíti.

HB 195. 066

2004

Nyomda: Saluton Bt., Budapest
Felelős vezető: **Szabó Imre**

Angol

anatómia

Ötven évvel ezelőtt a mélyponton voltunk, de a csúcsra repültünk. Rákosi és Puskás egyszerre, egy időben. Az Apa és az Öcsi. Meg a félelmetes Wembley, amely természetesen már nem létezik. Mint ahogy nem létezik az a frenetikus játék sem. Az a nyirkos és hideg, amelyben a béketábor meg az a másik feszült egymásnak. S ami mégis megmelengette a diktatúrába dermedt szíveket. Az évszázad mérkőzése immár egy másik évszázadé. Legenda. Történelem. A csuda gólokat, a szpiker eksztatikus hangját archívum őrzi. Ma már mások a szabályok is. Nagy pénz, semmi foci. Igaz, az újmódi hidegháborút sem a futball szabályai szerint modellezik. Ebben a globális nyomulásban látószólag mindnyájan egy csapatban játszunk. Egykapuzunk kifulladásig. Azért az aranycsapat most már örökre mi vagyunk. Nyolcéves gyerek a matekórán annál az osztásnál, hogy $6:3=?$, előbb vágja rá, hogy visszavágó $7:1$, mint azt, hogy „annyi mint kettő”. S ez így van rendjén, még akkor is, ha a mi aranyunk mindig csak leheletnyi füst az ezüstérmen. Ezüstöt kaptunk abban a világtörténelmi párvialdában is. Elvesztettük a huszadik századot, hogy indulhassunk a huszonegyedikért. Előny ott, visszavágó a Puskás Ferenc-stadionban.

Az angolok persze mások. Összeraktak egy játékot, amelyet közel egy évszázadon át ellentmondást nem tűrően uraltak, aztán mégis elorozták tőlük. Jött sorban Uruguay, Brazília, Argentína. Csupa régi gyarmat. No meg a németek, olaszok, franciák. Csupa régi európai vetélytárs. Nagy-Britannia is elvesztette a múlt századot, csak nem annyira. A legnagyobb gyarmattartóként lépett az ezerkilencszázas évekbe, s a fellázadt tengerentúli öcskös büszke segédcsapataként hagyta el őket. A korona még megvan, ám a királyi ház fénye erősen megkopott. Hol vannak már a dús Indiák! Hol a birodalom, ahol soha nem nyugodott le a nap!

A ködös Albion valahogy mégis ebben az állapotában vált számunkra igazán szeretetre méltóvá. Persze ha úgy adódik, elmegyünk megnézni Egyiptom és Görögország elrabolt kincseit is – de nem ez a lényeg. Tanácsosabb a stílust figyelni. Hogy mit tesz egy ország, egy nép, ha összezsugorítják a köreit. Hogyan teremt bensőséges, otthonos kultúrát a régi fennhéjázó helyett. Miként őrzi meg egyrészt a lélekmentő életmódot, a megtartó szokásokat, másrészt a maradék világ iránti kiapadhatatlan kíváncsiságot. Miért tudják jobban, milyennek kell lennie egy városi busznak, egy hídnak,

egy telefonfülkének? Miből merítve kreálnak méltóságteljes szertartást egy szörnyűséges gasztronómiából? Mitől olyan büszkék magukra, ha esik, ha fúj? S hogy a csudába tudták megfékezni vérszomjas futballhuligánjaikat?

London persze ma is inkább nosztalgia a kontinensről érkezőnek. Déja vu-érzés kerületi már Dover szikláitól kezdve, pedig ez az emlékezet nem az ő emlékezete. Mintha otthon volna a Sohóban, kedvtelve járja a piacot, a Temze-parti múzeumokat. Hogy Anglia más és több, annak felismeréséhez vidékre kell mennie. Oda, ahol három ember halászik egy csónakban, viktoriánus komótosággal kanyarog a folyó, s a repkénnyel befuttatott kastélyban versenyautókba való szuper-motorolajokat tesztelnek patikatisztaságú, számítógép vezérelte laboratóriumokban. Még nyitva tart a sarki fűszeres, de már a végtelen hangáraruházakból szerzi be portékáját. Még ott lüktet a múlt, de a külső patinát szétfeszíti a lopakodó jövő.

Azok az összehordott kincsek persze nem enyésztek el, nem lettek semmi-vé. S pénzért – a klímán kívül – jószerivel minden megvásárolható. Sok évszázados gyepet meg nem szükséges venni: nő az magától, csak nyírni kell. Anglia csupa sztereotípia, s nem keveset dolgozik az imázsán, hogy így legyen. Ha James Bondot valaki más találja ki, talán meg is sértődnek – ám ehelyett idomulnak a heroikus paródiához. A briteknek még a deheroizáló kivételek is jól állnak – az angol humort azonban inkább hagyjuk: az nem igazán humor; az valami egyéb. Angliát elviselni nem a humor segít, hanem a humorérzék. Az a valami, ami a feltétlen derű helyén van. A merkantilista szellem mindig kitölti a rendelkezésre álló űrt, de korántsem mindegy, hogy mivel.

Fanyalogni persze nem ildomos. Gondoljunk Széchenyre: ő se a véres bifsztektől volt elragadtatva, hanem a hidaktól meg a gőzgépektől. Eresszük le a gőzt, s kalandozzunk egyet a sherwoodi erdőben, amelyből a szorgos fűtők majdnem minden fát kivágtak, hogy etetni tudják mozdonyaikat. Kutasuk fel Camelotot, hátha mégsem csaltak el évszázadokat homályos középkorunkból. S menjünk tovább az elhagyott bányavidékeken keresztül a walesi tartományba, ahol Edward király, angol király léptet fakó lován; meg skót földre, ahol sör helyett whiskyt készítenek a silány árpából a megbékélt klánok. Próbáljuk előcsalogatni a víz alól a sztereotip Loch Ness-i szörnyet, s bóklásszunk egyet a Stevenson vázolta fenyéren. Csináljunk mindent úgy, ahogy az angolok csinálták a kontinensen oly hosszú ideig. Aztán írjunk szubjektív útijegyzeteket, hadd bosszankodjanak a bennszülöttek.

Ötven év múlva pedig elmegyünk egy vadiúj aranycsapattal, s ismét megmutatjuk, hogy mi nem leszünk angol gyarmat...

Ausztriai

anzix

Sógorok – mondjuk bizalmasan, pedig nem is oly rég még vehemensen labancoztunk. Tény és való: ez a kedélyes, látszólag a légynek sem ártó nép produkálta legszentebb emlékezetű vértanúinkat. A kiegyezéskor aztán egyúttal részleges amnéziát is fogadtunk: csökönyösen ünnepeltük az aradi tizenhármak gyásznapiját, miközben Ferenc Józsefet reggeliző bögréinkre festettük. Jókaik pedig nemcsak a kőszívű ember fiait énekelte meg, hanem az új földesurat, a magyarrá lett aradi vérengzőt is. A történelmi félrenézésért cserébe kapott békebeli gazdasági aranykort, a csakazértis-millenniumot az operett, ez a hamisítatlan osztrák-magyar műfajú álommuzsika festette alá; bár a szecesszió már lázadozott, s az összeomlást megjósolandó egy nyakas kálvinista, bizonyos Ady Endre is előállt új időknék új dalival. Dévény felől jött – szóval Bécsből.

Nehéz Ausztriára elfogulatlanul tekinteni. A Habsburgokon úgy-ahogy túltettük magunkat: a páneurópai trónörököst számos magyar település díszpolgárrá választotta ugyan, de legalább nem csináltunk belőle államfőt vagy miniszterelnököt, mint Koháry Szimeon cárból a bolgárok. Maradjanak is meg az utazó nagykövetek szintjén – elvégre az új Európa nem a még oly kék véren, hanem az önkéntes vérszerződésen alapszik. Elég fejtezés az az osztrákoknak nélkülünk is, miként különböztessék meg magukat a nagy német ikertestvértől. Ebben az elhúzódozó identitásharcban azért biztató részeredményekkel dicsekedhetnek: a kulturális Anschluss immár aligha kivitelezhető. Amint telik az idő, mi is egyre kevésbé tekintünk úgy rájuk, mint akik háborús vesztesként is kivették részüket a trianoni tortaszeletelésből – bár a Civitas Fidelissima, Sopron lakói a vasfüggöny árnyékában nemegyszer eltűnődhetnek: vajon biztosan körültekintően döntöttek-e apáik ama kivételes népszavazáson?

Ausztriában sokkal inkább az alternatívát látjuk: mivé lehetünk volna mára, ha nem zuhan ránk a nyomasztó kommunista utópia? Lám, Bécsét is a szovjetek szabadították fel negyvenötben, mégis az ő menekültáboraik fogadták be az ötvenhatosokat. Talán még kormányzót is delegálhatnánk Kaliforniába! Bár ahogy a Rajk-féle bécsi Collegium Hungaricum érdekes homlokzati hajómotívumából Lehel téri piac-anyahajó lett Pesten, meggondolandó: elviselnénk-e a Kék Duna keringőt másfél órás zenekölteményként...

Öncsalás volna azt gondolni, hogy a Lajtán innen is minden szakasztott úgy zajlott volna, mint a Lajtán túl. Nem csatolnánk sílécet a talpunkra, ha a felföldi tanyánkról le szeretnénk ugrani egy kupica snapszra a völgyben lévő kocsmába. Nem lennének örökre fogadott havasaink sem. Kívül esne gondolatainkon a lavinaveszély, a hólánc meg a lagymatag kétpárti megegyezéses demokráciamodel is, aminek évtizedeken át való működtetése gazdaságilag felvirágoztatta, ugyanakkor politikailag el is érdektelenítette ezt a kényszerpályára állt országot. Idővel ők maguk elégték meg az állami szintre emelt korrupciót, hogy a posztokon ki-ki alapon osztozott kormánypárt és ellenzék – mióta e kényelmes dualizmus megszűnt, több az izgalom. Azóta még az is megesett, hogy európai bölcseket kellett hozatni: ugyan, döntsék már el, erkölcstelen-e síelni külföldieknek Ausztriában.

Mindettől függetlenül mi lélekben soha nem mondtuk fel a Monarchiát. Kiszemeztettük belőle, amit jónak láttunk – Budapest kicsit mindig Bécs is volt, ugyanígy fordítva. Pest az előző századfordulón már a császárváros nyakára nőtt, így az valósággal megkönnyebbülhetett, amikor a világpolitika leválasztotta róla a konkurenciát. Mára megint vetélkedő helyzetbe kerültek, bár nevető harmadikként mintha élre tört volna Prága. Bécs ettől még Bécs marad. Már rég nem német, inkább afféle internacionalista módra osztrák, ahol feltűnően túl vannak reprezentálva a szláv és magyar családnevek.

Évtizedek teltek el úgy, hogy egyoldalú volt a szerelem. Bécs a Nyugat kapuja volt, melynek büszke várát hosszú időn át nem ostromolhatta Mátyás bús hada, s később is csak háromévenként. Ilyenkor került orkánkabát, kacintós pénztárca, vetkőzős töltőtoll; tiltott szezámként tárultak ki a szoftpornómozik. Schönbrunnba kevesen jutottak el közülünk – azt nem is lehetett olyan remekül elmesélni. Ám lassan a múlté a Mariahilferstrasse varázsa: immár nem a Kánaán szinonimája; amint fiainknak a Gorenje-lázat is mind bajosabb elmagyarázni. Már nem feltétlenül Burgenlandba járunk szafarizni, vannak saját Mária-kegyhelyeink, víziparkjaink és marcipánjaink, s a Semmering is gyakran csak olyankor jön szóba, ha a franciáknál meg az olaszoknál nem esik elég hó. Lassan tönkremennek a magyarokból élő határ menti bódévárosok, s bizonytalan a jövője a másik oldalon űzött fodrászati és fogászati turizmusnak is. Az osztrák gazdák a valóságos földárak tizedéért felvásárolták a fél Dunántúlt, de csöppet sem nyugodtak: a zsebszerződés mégsem életbiztosítás. Ki tudja, mikor jön egy éles elméjű magyar jogász, s teszi semmissé a pótlólagos honfoglalást?

A magyarok veszélyesek, még ha sógorok is. Egyelőre tizedannyiból élnek, tizedannyiért dolgoznak – de ki tudhatja, milyen lesz a helyzet egy emberöltő múlva? Rabszolgamunkáért egyre messzebb kell menni: Erdélybe vagy még tovább. A vasfüggöny menti ügyeskedés más államok, más népek biznisze lesz. A magyarokat pedig nem segíyezni, hanem édesgetni kell. Gyertek a festői Grazba, a csodás Salzburgba! Nézzétek, ha végigbicikliztek Wachaun, mintha a ti Dunakanyarotokban járnátok, csak épp mellette Tokaj szőlővesszeje csepegtetné a nektárt! Mártózzatok meg a dideregető Wörthi-tóban a mini makettvilág mellett, s érezzétek, hogy éltek! Gyertek fel kancsóban mért karcos lőrét nyakalni a grinzingi lankákra, s gondoljátok el, milyen attrakciót csinálnánk mi a ti titkos értelmű boraitokból! Másszátok meg a melki apátságot, s jobban megértitek Pannonhalmát! Ne csak Mozartot fogyasszátok, de a Mozart bonbont is! Egykor életeteket és véreteket adtátok – adjátok most a pénzeteket is!

Nem lesz baj, adjuk. Sissi kedvenc magyarjai visszaveszik, ami az övék.

Belga

bedekker

Csak az a vízágyú, csak azt tudnánk feledni... Álltunk döbbenet a brüsszeli utcán, s nem akartunk hinni a szemünknek. Az önjáró szerkezet szakasztott úgy nézett ki, mint egy tank, de még az az ormótlan fajta az első világháborúból; vagy amilyenben népünk későbbi bölcs vezére vitézkedett az állítólagos salgótarjáni páncéloscsatában. Bár az is lehet, hogy csak a létező demokráciában való csekély jártasságunk az oka, hogy korábban még nem láttunk vízágyút: mifelénk megtette a tradicionális gumibot is a snájdig lovas rendőrök kezében. Gyí, te, gyí, te, aztán rá is szorították a tüntetőket a hídra, lehetett őket gypálni két oldalról.

Brüsszelben azonban nincs számottevő híd, az unió szimbolikus épületei előtt meg nem kanyarog egy vacak kanális sem. Ott az elégedetlenkedő kiáll a sarokra, lehetőleg feltűnő jelmezt, csiricsaré ruhát ölt, hogy jól mutasson a másnapi újságokban, aztán kifeszíti a feje fölé aktuális transzparensét. Mivel nem valószínű, hogy mondjuk a portugál gazdák vagy a finn halászok spontán arra járnak, a demonstrációt vélhetőleg éppúgy képviseleti úton kell megszervezni, mint az uniós parlamenti politizálást. Akár azt is feltelezhetjük, hogy vannak (de ha még nincsenek, akkor előbb-utóbb lesznek) a hivatásos lobbisták mintájára olyan bértüntetők, akik kifejezetten ebből élnek. Jön a megrendelés a brüsszeli diszpécserirodába: a mezőgazdasági támogatások átcsoportosítása miatt bajban van a krétai fügetermesztés, s csatolt fájlban mindjárt mellékelik is az elképzelt feliratokat. Az e célra létrehozott kicsiny brüsszeli ezermesterműhely meg, hipp-hopp, legyártja az eurokonform transzparenszeket, sőt a happening színvilágát is a görög lobo-gó világoskék-fehér dizájnjához igazítja. A bértüntetők pedig kellő tapasztalattal rendelkeznek már ahhoz, hogy tudják: mikor feszítik túl a hűrt, mikor indulnak meg a vízágyúval felszerelt otromba rendfenntartó tankok. Tudják, mikor kell belépni az oszlopok mögé, s visszaszivárogni, ha elkotródott a menetrend szerinti járat.

Mi, magyarok garantáltan hamar hozzászokunk a brüsszeli külsőségekhez. Gyorsan alkalmazkodunk ehhez az internacionális művároshoz, amelynek ékszerdoboz főtere mindezek ellenére mintha mégis a kései identitású belga nacionalizmusról szólna. Mit kezdjünk mi a flamand-vallon ellentéttel egy mesterségesen egynemzetiségűvé faricskált országból érkez-

ve, amelyben a gyér számú nemzetiségek is inkább asszimilálódnának, mint elkülönülnek? Hogyan is tekinthetnénk követendő ösztözkodási modellnek a belga politikai módit, amikor nálunk még a százezres nagyságrendű etnikai kisebbségeknek sincsen alkotmányban foglalt országgyűlési képviselőjük? Belgium számunkra több mint kaotikus – még akkor is, ha az abnormálissá dagadt méretű eurokrata kolóniáktól eltekintünk. Mintha a parlamenti demokrácia harsány paródiája volna, hogy egyszerre nyílnak elképesztő lehetőségek az ultranacionalizmus és az ultraliberalizmus előtt. A brüsszeli szabadoság persze nem mérhető a németalföldihez, a túlhajtott nemzeti öntudatról pedig (noha a mi közhelyekből építkező politológusaink még mindig a „hová álljanak a belgák?” avas poénjánál tartanak) némi képet nyerhetünk, ha békés kívülálló járókelőként egy belga–holland barátságos futballmeccs délutánján kíséreljük meg felfedezni Európa hivatalos fővárosát. Ha csekély tapasztalataink folytán nem tudjuk is, milyen lehet a grozniji korzó vagy egy tífiszi vasárnap Sevardnadze után, a benelux beháborúk e belvárosi utcai csatáiból némi fogalmat nyerhetünk róla.

Téved persze, aki a belgákat zavaros fejű népségnek gondolja, akiknek a legfőbb hivatásuk, hogy kosztot és kvártélyt adjanak kis és nagy európai nemzetek diplomatáinak. Hamis képet vetít maga elé az is, aki csupa Poirot felügyelőként képzei el ezt a nációt, amelynek tagjaiban egy bőrbe van varrva a cinikus világfi meg a reménytelen provincializmus. Belgium talán valaha provinciális volt Angliához, Németországhoz s főként Franciaországhoz viszonyítva, ám mára ennek semmi értelme. Kevés a nyoma a viszonylag szolid gyarmattartó múltnak is (jóllehet Kongót azért hiba volna alábecsülni). Belgium kihozta a maximumot köztes földrajzi és történelmi helyzetéből. Nem igazán frusztrált amiatt, hogy többször is áttiportak rajta a németek, s mind kevésbé gazsulál Párizsnak is. A gazdagsága kézzelfogható, de nem bántóan hivalkodó. Jó érzékkel emelt ki a múltból néhány remekül eurósítható szimbólumot a művészi szempontból jelentéktelen Manneken Pistól a kétszínű belga csokoládéig; sőrei és ügyesen honosított gasztronómiai kvalitásai pedig kifinomult kulináris ízlésről tanúskodnak.

Brüsszel azonban néhány nagyvonalú jelképes épülete és városrészlete ellenére is felduzzadt európai kisváros – igazából talán hártja is magát a valódi metropolislétet. Jobb megbarátkozni vele vízágyústul és fűtött étteremut cástul, mint fensőbbeségesen fitymálni: elvégre hazajárunk majd ide. Az a helyes, ha tudjuk Brüsszelben, hova álljunk.

Ciprusi

citrus

Málta és Ciprus kétségtelenül elsüllyedt, Atlantiszt játszik, nem létezik. Legalábbis a forgalomban lévő euró-bankjegyek szerint. Ezt korántsem a kibic malíciája mondatja velünk: maga a két érintett szigetország (2004 májusától az Európai Unió teljes jogú tagja) tiltakozik vehemensen az illetékes szerveknél, mivel szeretnének rákerülni a közös bankon ábrázolt térképre. Az Európai Központi Bank azonban egyelőre nem reagált a felvesztésre: a módosítás sok-sok euróba kerülne.

Az euró-fronton a svédek még rosszabbul jártak: az érmék Svédországot petyhüdt férfiúi nemi szervként ábrázolják. (A stockholmi diplomácia nem hivatalos úton tiltakozott is az impotens rajzolat ellen. Megfigyelők szerint a különleges forma szándékolt: így állt bosszút Brüsszel a skandináv államokon. Svédország mindmáig nem vezette be az eurót, a térképről hiányzó Norvégia meg nem lépett be az Európai Unióba.) Az euró-bankjegyeket Robert Kalina, az osztrák jegybank munkatársa tervezte, miután maga mögé utasított negyvennégy vetélytárs pályázót szerte Európából. 2001-ben az év emberévé is választották Ausztriában – az év térképészévé azonban aligha fogják. A mestermunka ellen ugyanis számos más tagország is kifogást emelt: Luxemburg és Portugália nem volt jól kivehető, Írország és Észak-Írország között nem látszott a határ (ez talán nem is annyira véletlen), illetve a kétezer-ötszáz kilométeres körzeten kívül fekvő területek egyszerűen lemaradtak a térképről. Ezek közé tartozik Ciprus is – de mi ne legyünk ilyen szőrös szívűek: vegyünk tudomást a szépség szigetéről.

A ciprusi országimázs-formálók ugyanis már réges-rég megegyeztek abban, hogy országukat a szépség, a szerelem, sőt maga Aphrodité szigeteként aposztrofálják. Ellentmondást nem tűrően állítják, hogy a szerelem istennője itt kelt ki a habokból, s ha kell, a pontos helyet is megmutatják a Paphosz környéki tengerparton. Már ennyiből is látszik, hogy Cipruson minden a turistákért van. A hímezéséről híres Lefkara faluban például még azt is számon tartják, hogy Leonardo da Vinci 1481-ben vásárolt itt egy hímezett oltárterítőt a milánói dóm számára. A bazári tradíció legalább olyan fontos, mint mondjuk a gasztronómiai. A vándor nem hagyhatja úgy el a szigetet, hogy meg ne kóstolná a muszakát (ezt a darált hússal töltött tésztát), a keftét (ami leginkább a mi húsgombócunkra hasonlít), a halloum nevezetű sajtot meg a két-

féle mezét (halból és húsból). Leginkább azonban a karidaki a kihagyhatatlan (fahéjas-szegfűszeges szirupba áztatott zsenge zöld dió) vagy a kandírozott ciprusi citrus, a kitrolemon.

Ám az érzéki tengerpart és az ínycsalatok sem fedhetik el, hogy Ciprus szigetén ma is tombol a történelem: keresztülhúzódik rajta a felszámolhatatlannak tetsző török–görög frontvonal, állandósult a megosztottság. Kicsit leegyszerűsítve: Európa számára csak a görög Ciprus, azaz a sziget nagyobbik, déli része létezik. A többi sem sülyedt el – csak éppen a törököké, akiket most már huzamosan kívül rekeszt magán a finnyás unió. A kilencezer éves helyi historiában mindez csupán múló epizód – de hát mi épp ennek a szerencsétlen epizódnak vagyunk a kortársai. Uralták ezt a három kontinens határán lebegő szigetet az idők során a makedónok, az egyiptomiak, az asszírok, a perzsák, a bizánciak, az ottománok, a templomosok, a velenceiek, sőt a britek is – most pedig, immár harminc esztendeje öt török döngönyöz öt görögöt és viszont. Előtte még megkísérelték a békés egymás mellettélést, ám miközben az elnöklő Makariosz érsekre még élénken emlékezhetünk, török helyettesére, Kükükre még halványan sem. Az őket követő katonai juntára viszont annál inkább, amelyben nem volt nehéz felismerni a korabeli athéni mintát. A Görögországgal való egyesülést enőzisként mondták, ám amikor áttették a gyakorlatba, a törökök is megjelentek regulárisan a szigeten. Végül berlini mintára osztották fel Aphrodité szülőhelyét, a benesi népességszerepével kombinálva: az északi területekről 18 ezer görög cipriótának szednie kellett a sátorfáját. S ha már a cseheknél tartunk: ők éppúgy segítettek felgyvezetni a béke szigetének déli részét, mint az oroszok és a franciák; míg északon a puska is szigorúan muzulmán.

Két könnyű koktéll között gondoljunk inkább a megszeldült régi konfliktusokra – például arra, hogy itt, Famagustában játszódik a féltékeny Oteló története. Eredeti neve Christoforo Moro volt, s az Úr 506. és 508. éve között kormányozta Ciprust. És tényleg volt egy Desdemona nevű asszonya (is), és tényleg megölette, de az a legkevésbé sem bizonyos, hogy a saját halálösztő vasmarkával. Ám ennél is figyelemre méltóbb Oroszlánszívű Richárd esete Ciprussal: őt mindig csak hazatérőben látjuk, amikor áluhában összefut Robin Hooddal a sherwoodi erdőben – holott a keresztes hadjárat során is akadtak viselt dolgai. A pogány elleni hithű küzdelem mellett feltehetőleg hobbivadász is volt – legalábbis ezt mutatja éktelen gerjedelme, midőn az egyik ciprusi bennszülött megölte kedvenc vadászsólymát. Hogy ezért-e vagy más miatt, de tény, hogy az ájtatos király több falu népét is le-

mészároltatta 1191-ben, sőt bosszúból (mintha csak az övé lett volna) eladta az egész szigetet a templomos lovagoknak. Azok meg továbbadták egy bizonyos Guy de Lusignan nevezetű francia kalandornak, aki szabályos dinasztiát alapított. A Lusignanok hadat üzentek az ott talált kultúrának, gazdaságilag viszont úgy felvirágoztatták Ciprust, hogy 1489-ben már érdemes volt Velencének elfoglalnia. Soha nem lehet tudni, mire jó egy sólyom.

Ciprusnak saját Olimposza is van (kétszer akkora, mint a mi Kékesünk), s természetesen mauzóleumot is emeltek Makariosznak a nevezetes Kikko (ortodox) kolostora közelében. A szépség szigetén azonban a turizmus lényegében eltüntette a part menti síkságok növény- és állatvilágát: a hegyekbe kell mennünk, ha gyümölcssevő denevért vagy griffon keselyűt (János vitéz-féle griffmadarat?) akarunk látni. Ki tudja, ha Aphrodité ma újjászületne, volna-e kedve kikelni a habokból?

csalafintaságok

Szeretjük a cseheket. Szívesen járunk az Arany Városba megcsodálni az Óratoronyban sétájukat végző apostolokat; odavagyunk bájos kisvárosaikért és a történelem viharaiban is épen maradt kastélyaikért; méltányoljuk kiterjedt sörkultúrájukat. Némely horgásztavuk mellett mintha megrekedt volna az idő: a húsz év előtti árakon lehet virslit kapni a husáki fílinget idéző kempingbűfében; s félreeső serpentineken még mindig látni rozzant, ómódi Skodákat vesztegelni a felforrított víz miatt. Ettől függetlenül a csehek régóta kultúrnép hírében állnak mifelénk (Madách két színt is ajándékozott Prágának a Tragédiában), amely imázsba olyan sajátosságok is beletartoznak, hogy például a századok során több ízben is defenesztrációval (a politikai ellenlábás ablakon keresztüli kihajigálással) oldották meg belső konfliktusait; vagy hogy a husziták keresetlenül babiloni örömlánynak nevezték a római anyaszentegyházat.

Csehország azonban nemcsak Hasek, Capek, Hrabal és Kundera. Nemcsak Menzel és Forman (akikben nevük alapján akár német vér is csörgedezhet). Ha az Aranyművesek utcájában élő, többszörösen kisebbségi Franz Kafka megéri, akár kétszer is deportálhatták volna a XX. század közepén: előbb a háború idején azért, mert zsidó; majd a háború után azért, mert német. A csehek a benesi dekrétumok révén a kutyaharapást szőrével akarták gyógyítani, de csupán a fogsort fogsorért elvéig sikerült eljutniuk. A kollektív bűnösségre alapozó kitelepítéseknek félmillió áldozatuk volt: túlnyomórészt németek, de tízezrével felvidéki magyarok is.

Pedig a csehek amúgy sok mindenben példát mutattak Közép-Európának; s nem csupán 1968-ban. Bársonyos forradalmuk nem is volt annyira bársonyos: a Charta '77 képviselői megkötötték ugyan a maguk kerekasztal-kompromisszumát a kommunistákkal, de 1989. november 17-én, az 1939-es nagy diáktüntetés fél évszázados jubileumán a diktatúra rendőrsége brutálisan szétverte az utcára vonuló diákokat. Ez volt a gyutacs a rendszerváltoztatáshoz. (Egy finom áthallás: a diáklázadás egyik vezére Jezek Vlastimil, a cseh köztudat első embere volt.) Ami ezután következett, legalább olyan mozgalmas demokratikus színpad, mint a budapesti verzió. Volt kuponos privatizáció (ennek „hőse”, Viktor Kozeny, miután Azerbajdzsánban is pénzügyi botrányba keveredett, ma a Bahamákon bujdosik a körözés elől).

Volt fantommagyarjuk (bizonyos budapesti illetőségű, ám nem létező Bács Lajos pártszponzorációja hozzájárult Klaus 1997-es bukásához). Volt ólom-ügy (Zeman miniszterelnök környezete 2000-ben koholt magánéleti vádakkal kívánta kompromittálni szocdem pártbeli riválisát, Petra Buzkovát; az ólom vegyjele és a politikus asszony szignója egybeesik). Volt dramatizált politikai lottóötlet (választási kampány keretében kisorsolandó röpcédulák, vándorló meseszínház a potenciális szavazók gyermekeinek). Sőt volt szarajevói merénylet is (Klaust azalatt buktatták meg, míg Boszniában volt hivatalos látogatáson). Az már csak porcukor a cseh túróson, hogy Klaus belügyminisztere, Jan Ruml úgy fogalmazta meg politikai hitvallását, hogy „nem hazudni a normális”; Zeman pedig visszavonulásakor úgy festette le a jövőjét, hogy „a fákat ölelgeti”.

Mindezek után már nem csodálkozhatunk azon sem, hogy a csehek inkább szégyellik, mint kedvelik a Monarchiát kijátszó Svejket; s a minálunk oly népszerű Rumcájszban is inkább a kommunizmust szétlopkodó kisembert látják. Bohumil Dolezal, az egyik legnagyobb élő cseh publicista pedig a Mária Valéria híd újjáépítésében gyilkos iróniával a félresiklott cseh kultúrmisszió felemás diadalát ismeri fel: a demokrata felsőbbrendűség nem bizonyosodott be, ám a hídon át özönlenek az esztergomiak Párkányba knédlit vásárolni.

Persze korábban is gyanút foghattunk volna: hátha egyoldalú a mi szerelmünk. Mátyás óta ugyanis történt egy és más, ami arra mutatott: a Monarchián belüli sorstárs nép némiképp lekezel bennünket. Amikor Jaroslav Hasek valami istenhátamögötti helyen akar megszabadulni az idegeire menő, cserfes unokaöccsétől, a magyar pusztára viszi. Cseh politikusok 1867-ben demonstratívan Moszkvába és Szentpétervárra zarándokolnak, hogy így tiltakozzanak az osztrák–magyar kiegyezés ellen. Ezek persze apró jelek. Fontosabbnak tűnik Emanuel Radl cseh filozófusnak, a Károly Egyetem professzorának a könyve 1928-ból, A csehek háborúja a németekkel címmel, amelyben keményen bírálja a nemzetiségek elnyomását a fiatal Cseh-szlovákiában.

Persze Masaryk idején nem lehetett felkészülni Benesre. Benes már londoni emigrációja előtt is három évig államelnök, az emigrációban Sztálin-barát politikát folytat, s 1948-ban (ismét köztársasági elnökként) a kommunista puccsot is szentesíti, ám fél év múlva az új alkotmány aláírása helyett már lemond. Alighanem politikai életművének kudarcába hal bele. Előbb azonban még 1945 májusában (exlex helyzetben, hiszen parlament sincs)

meghozza dekrétumait a német és magyar nemzetiségű állampolgárok teljes vagyonek Kobzásáról, csehszlovák állampolgárságuktól való megfosztásáról, előkészítve a kárpáti németek, a szudétanémetek és temérdek magyar elűzését. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés a dekrétumokat utólag hitelesíti az „ok és következmény” dogmája nevében, amely a kegyetlenkedéseket és gyilkosságokat a háború alatti német atrocitások elkerülhetetlen folyomá-nyaként igyekszik feltüntetni.

Nyilvánvaló, hogy ez nem Európa, még ha az unió nagyvonalúan el is nézi a cseheknek, hogy 2000-ben egyhangú szavazással megerősítették a rezolúciót, a benesi dekrétumok örökérvényűségét. Hiába lépett fel elnök-jelöltként a szudétabarát Jan Sokol, hiába volt a cseh és a szudétanémet ér-temiségiek Megbékélés '95 nevezetű mozgalma; Rudolf Dreithaler német nemzetiségű cseh állampolgár elveszítette próbaperét, hogy visszaszerezze apja 1945-ben elkobzott házát: a tíz évre választott cseh alkotmánybírák iga-zolták a dekrétumok alkotmányosságát. Ez több történelmi csalafintaságnál. Amíg e kórt prágai barátaink nem orvosolják, lyukas marad Európa. Addig bizony csehül állunk.

dűnék

Valami búzlik Dániában – mondotta Shakespeare mester, s ezzel a dánokat körülbelül olyan megbízhatóan sikerült elhelyeznie a térképen, mint Csehországot a tengerparton. Nekünk, magyaroknak ez a vaktérkép, ha lehet, még vaksibb: Hamlet dán királyfin kívül felrémlik még a homályból a fizikus Bohr, az 1922-es esztendő Nobel-díjasa, a szocreál Nexö és a tündéri realista Andersen, az aranylabdás Simonsen, a tökéletlen Olsen-banda filmposza, a művészfilmek világából meg a provokatív Dogma-iskola, ami azon az égtájon egészen mást jelent, mint mifelénk. Régen se volt ez a kép sokkal tisztább: a „mindenki magyar” elméletét forszírozó délibábos nyelvészeink minden fenntartás nélkül magyarították Koppenhágát Kappanhágónak – egy olyan síkvidéki országban, amelynek legmagasabb pontja 173 méter a tengerszint fölött (Yding Skovhoj).

Mit tehetnénk, ha a tengerparton ücsörgő sellőszoborlánnyon kívül mást is szeretnénk elraktározni a dánokról? Erről a furcsa átmeneti népről, amely miközben oda van tapasztva a német érdekszférához, skandináv nemzetnek is tiszteletbeli? A közhelyek halvérű nációnak mondják, viselt dolgaik viszont temérdek közös vonást mutatnak a hebrencs magyarokkal. Ha képesek vagyunk rá, próbáljuk Kárpát-medencei szemüvegen át szemlélni ezt a nyirkos és páradús alkotmányos monarchiát.

Először is az eredetmonda szakasztott szittyia típusú, a lovak és szarvasok értelemszerűen hajókkal helyettesítve. Pontosan a mi honfoglalásunk idején a kettős identitású (egyszerre norvég és viking törzsfőnök) Hardegon meghódítja a Jütland-félszigetet. Innen származtatja magát a dán monarchia, amely magát a világ legősibbjének tartja. Hardegon fia, Grom akkortájt hozza létre birodalmát, amikor a mi Árpádunk, csakhogy a dán Árpád-ház szívosabbnak bizonyul. Dánia meghódítását amúgy Grom fia, Harald (Szent István?) fejezi be, különös gondot fordítva a kereszténység elterjesztésére.

A középkori Dániában sincs persze hiány árulásokból, merényletekből és gyilkosságokból. (Shakespeare tehát e tekintetben autentikus.) A feltörekvő dinasztiák azonban már a XIV. század végén felfedezik a „Házasodj, boldog Dánia!” receptjét, létrehozzák a Kalmár Uniót, amely Margit királynő alatt egyesíti Dániát, Norvégiát és Svédországot, s közös erővel elkezdí a balti térség módszeres kizsákmányolását. Svédország, amely különösen sokat szen-

vedett a dán háborúk terheitől, meg is elégette az alárendelt helyzetet: megválasztotta Gustav Vasa királyát, és az unió 1523-ban (tehát Dózsa felkelése és Mohács között) fel is bomlott. Norvégia azonban további háromszáz éven át éppúgy nyögte a dán igát, mint mi a törökökét meg az osztrákokét.

Az első lényeges különbség tehát itt rejlik: sokkal jobb – de mindenképpen kifizetődőbb – hódítónak lenni, mint meghódítottnak. Persze azért a dán évszázadokat sem kell fáklyásmenetként elképzelnünk. A reformáció a XVI. században itt is végigsöpört az országon, templomokat égetve és polgárháborút okozva. 1536-ra végzetesen meggyengült a katolikus egyház befolyása, s a monarchia megalapította a dán lutheránus egyházat. (Ismerős a módszer Angliából.) Viszonylag jól is mentek a dolgok a harmincéves háborúig, ami Dánia számára rossz üzletnek bizonyult: az ország földeket veszített el, IV. Keresztély király pedig a fél szemét. III. Frigyes azonban még erre is rátett egy lapáttal, úgy elpáholták a svédek.

A kalmárszellem mindig segített kiheverni a háborús csapásokat, ám a dán nagyhatalmi álmokról lassan le kellett mondani. A napóleoni háborúk idején Anglia kétszer is megtámadta a kis országot, súlyosan megtépázva a dán flottát. A svédek pedig kihasználták a helyzetet, s elérték, hogy Dánia engedje át nekik Norvégiát. Ez fájdalmas veszteség volt, hiszen sokan a dán meg a norvég nyelvet még ma is egymás nyelvjárásainak tartják. 1849-ben, amikor mi ki-mondtuk a Habsburgok trónfosztását, egy demokratikus mozgalom eredményeképpen létrejött a dán alkotmányos monarchia. (Az egyik nemzeti ünnepük ma is Margit királynő születésnapja, a másik az alkotmányé.)

Semlegesek maradtak az első világháborúban, s ez volt a szándékuk a másodikban is – ám 1940 tavaszán elég volt a német harci gépeknek átrepülniük Koppenhága felett, hogy Dánia behódoljon Hitlernek. (Ez két lépésben történt: három évig még rendelkeztek némi autonómiával.) Az élet-hez szerencse is kell: Bornholm szigetét keményen bombázták ugyan a szovjetek, ám az ország többi része viszonylag érintetlenül került ki a világégből, hogy aztán elkezdje kiépíteni jóléti államát.

S hogy milyen ez az állam valójában? Egy félszigeten és 474 kisebb-nagyobb szigeten terül el, s Észak-Európa legsűrűbben lakott országa, virágzó mezőgazdasággal és minőségi iparral. Az évszázadok óta tartó erdőirtás és a túlzott legeltetés megtette a magáét: Dánia természeti értékei helyrehozhatatlannak látszó károkat szenvedtek. Úgy hírlik, a táj annyira megváltozott, hogy szinte nincs is olyan patak, amely életben maradna, ha nem táplálnák mesterségesen. Nem csoda, ha az országnak csupán egyetlen nem-

zeti parkja van: a Rebild Bakker az egyetlen igazán jelentős összefüggő erdőségben, a Rold Skovban található.

Amit azonban nem ad meg a természet (s ne becsüljük le a dűnéket sem), pótolja a civilizáció: Dánia a zenei fesztiválok országa. S meg ne feledkezzünk Legolandról Billund városka közelében, amely tíz hektáron kínálja magát a legózás szerelmeseinek. A történelem azonban nem játék, így inkább nyitva hagynám a kérdést: jó vagy rossz-e nekünk, hogy nem letünk Dánia?

Észt

ének

A világpolitika számára évszázadokon át nem létezett Észtország, s ha a makacs finnugor nyelvészek nem erőltetik a dolgot, nem létezett volna számunkra sem. Pedig a finnek (s persze az oroszok) árnyékában élő rokonság históriájából nem árt tanulnunk egyet-mást. Területre akkora ország, mint Svájc, szárazföldi határain Oroszország és Lettország osztozik, a finnekhez tengeren, az oroszokhoz a Csúd-tavon is áthajózhatnak, amely Európa negyedik legnagyobb édes állóvíze. Az észt földön kétezer éven át vadászgattak nomád unokatestvéreink, majd germánok, skandinávok, végül szlávok tartották megszállás alatt hét hosszú évszázadon át. (Van azért európai nép, amely még nálunk is többet szenvedett.) Igaz, a hódítók civilizációs vívmányokat is exportáltak: Tallinn nevében például a „dán város” szóösszetétel rejtőzik.

Ám minden rossz szériának vége szakad egyszer. Úgy látszott, hogy a nemzeti önállóságért folytatott harcot 1920-ban siker koronázza: a sokfelől szorongatott Szovjet-Oroszország békeszerződést kötött Észtországgal, elismerve annak örökös függetlenségét. Ám valamivel később a növekvő étvágyú sztálini Szovjetunió és a kelet felé is kacsingató hitleri Németország közé szorított fiatal észt demokrácia nem kerülhette el a sorsát: Konstantin Pats miniszterelnök 1934-ben diktátornak kiáltotta ki magát. A Molotov–Ribbentrop-paktum titkos záradéka aztán Észtországot 1939-ben szovjet befolyás alá vonta. (Hol volt már a Lenin által deklarált örökös függetlenség!) A szovjet hatóságok haladéktalanul neki is láttak a tisztogatásnak, amelynek során hatvanezer észtet gyilkoltak meg, deportáltak vagy üldöztek el szülőföldjéről. Ez a lélektani háttér annak, hogy amikor a németek 1941-ben elfoglalták a balti államokat, az észtok egy része felszabadítónak tekintette őket. Ezt Sztálin soha nem is felejtette el nekik: Észtországnak, miután kétszázezer embert vesztett a második világháborúban, az 1944-es második szovjet megszállás és a mezőgazdaság kollektivizálása során sok ezer észt deportálását és meggyilkolását is el kellett viselnie.

Észtország ezután évtizedeken keresztül mint a birodalom egyenrangú tagköztársasága szerepelt, sőt a Szovjetunió című, műnyomó papíron osztogatott folyóirat időről időre fotót közölt a romantikus tallinni háztetőkről. A

háztetői alatt azonban egy percre sem nyugodtak bele Moszkva fennhatóságába. Gorbacsov a nyolcvanas évek végén elhúzta az észtek előtt a mézesmadzagot, s később már hasztalan táncolt volna vissza: a szovjetrendszer felszámolása és a nagyobb autonómia helyett immár a teljes függetlenség volt a cél. Az 1988-as esztendő Tallinnban is a csodák éve. Óriási embertömegek vonultak az utcákra a korábban betiltott nemzeti dalokat énekelve. A csehek bársonyos forradalmának mindmáig kiváló a sajtója – emlékezzünk meg ezúttal az észtek éneklő forradalmáról is. A rendszerváltó észti ének háromszázezer torokból hangzott fel.

Voltaképpen büszkéik lehetünk észti rokonainkra, hiszen a sors kegyéből (a lettekkel és a litvánokkal együtt) olyasmit vittek végbe, ami minőségileg bravúrosabb történelmi teljesítmény a közép-európai demokratikus átmeneteknél. Miközben egy pillanatig sem becsülném le például a budapesti kerekasztal-tárgyalások jelentőségét, halkan emlékeztetnék arra: a balti államok nem a vörös birodalom periferiájáról váltak le, hanem a testéből szakadtak ki. (Ne feledjük: a finnek is épphogy csak ki tudtak siklani az orosz medve öleléséből.) Sőt az észtek fürgébbek is voltak nálunk: Észtország Legfelső Tanácsa már 1988 novemberében, tehát a berlini fal ledőlte előtt egy teljes esztendővel elfogadta a szuverenitás kinyilvánítását. Ez persze még messze volt „az eredeti állapot visszaállításától”, de az észtek nem álltak meg félúton. Ha mi büszkéik vagyunk a bős–nagyvarosi élőláncos Dunaszaurosztüntetésekre, képzeljük csak el: 1989 augusztusában kétmillió ember képezett emberi láncot, amely Tallinntól Vilniusig, Litvánia fővárosáig ért el! (Az észtek egymilliónyi vannak. Ehhez mérendő a hősi halottak meg a tüntetők száma is. Minden ötödik észti meghalt a világháborúban, s lényegében minden élő beállt a láncba...) A teljes függetlenség 1991 nyarára datálódik (amikor a negyvenhat éves szovjet megszállás Magyarországon is véget ért): az ország egy hónapon belül csatlakozott az ENSZ-hez, tizenhárom év múlva meg velünk együtt az Európai Unióhoz.

A második észti csoda ez a tizenhárom év. Elképesztő hendikeppel indultak – például éveken át súlyos élelmiszerhiánnyal küzdöttek. Ám nemcsak azt tudták, hogy honnan startoltak, hanem azt is: hová tartanak. Amit senki nem gondolt volna: az észtek a célegyenesben sok tekintetben megelőzték bennünket, magyarokat is. Nyugati mércével mérve az életszínvonal talán még szegényes, de már szinte minden háztartásban van internet, s nincs kétségem afelől sem: az észtek legalább olyan virtuóz módon fognak pályázni Brüsszelben, mint a finnek.

Egyszer azért el kell majd oda menni személyesen is. Repülő mókust lesni meg nemzeti eledelüket, a véres palacsintát (más fordítások szerint: hurkát) megkóstolni, s Vana Tallinn sziruplikórt inni rá. Hiiumaa szigetén, Kärdla városában felsétálni a Keresztek dombjára, s leszúrni a fűbe egy fa-keresztet. 1781-ben ugyanis a még itt lévő ezerkétszáz svéd, akiket deportáltak, itt tartotta utolsó istentiszteletét. Azóta hagyománnyá vált, hogy aki először jár a szigeten, elhelyez itt egy keresztet. Balti rokonaink tudják: mindenkinek megvan a maga keresztje.

földijeink

Buszozik az ember valahol Tampere és Lahti között, a hangszóróból szól a helyi slágerrádió, ükszi, kakszi, hallani időnként, a délről jött rokon meg eltűnődik: hátha eddig teljesen téves falu- és városképzetekkel tengette életét. Botorul azt gondolta: egy helységnévtábla után rendezett házcsoporthoz kell következnie, utcákkal meg terekkel – de nem feltétlenül. Finnországban a település csupán fikció. Szétszórt családi birodalmak vannak helyette, saját fenyvessal és tóval meg mólóval, amelyen ki lehet rohanni a szaunából megmártózni, továbbá az obligát faházzal. E faházak minden komfortigényt kielégítenek (nyilván nem volt mindig így), ám a finnek hiába képesek a számítógépes festékgyáraikban tízezer színt kikeverni: hagyományosan ugyanarra a három árnyalatra festik épületeiket. (Ebben különböznek a természetből némiképp már elrugaszkodott svédektől, akik mást is ismernek a szürkén, a sárgán meg a barnászörösen kívül.)

Egy ilyen jégkorszak csiszolta országban nem kunszt természetvédelmet csinálni – gondolja gonoszul a vándor, de nincs igaza. A finnek éppúgy ki vannak szolgáltatva a civilizációs ártalmaknak, mint az ősmasszívumon kívüli Európa. (Az alkoholizmus és a drogozás épp a felvérteztlenségük miatt válhatott népbetegséggé.) Ám a társadalom legszélesebb rétegeit érintő meggazdagodásuk olyan robbanásszerűen következett be (egyes folyamatoként kulturális identitásbeli magukra találásuknak), hogy egyszerűen nem volt érzésük elszakadni a természettől. Úgy csináltak gazdaságot, építészetet, szabadidőipart, hogy egyetlen pillanatig eszükbe nem jutott: másképp is hozzáállhatnának a dolgokhoz. Az év fénypontja az urbánus embernek is a Szent Iván-éji máglyagyújtás.

Helsinki persze más. Helsinki nagyváros – már ha milliós lélekszám alatt lehet ilyesmiről beszélni. Északias egzotikum a vidékiességében rejlik: mintha Szentpétervár és Stockholm külkerületeinek ötvözéséből hozták volna létre. Ám az Uszpenszkij-székesegyház mellé csináltak világszenzációnak számító barlangtemplomot is, a köztársasági elnök éjfélete villáját szabadon körbe lehet járni, a megfáradt utazó pedig kipihenheti fáradalmait a Zetor nevezetű üzemegységben, ahol traktorülések szolgálnak bárshékül, finoman emlékeztetve Kelet és Nyugat találkahelyére, ahol az ellenséges kémszervezetek évtizedeken át kicserélhették információikat s olykor

ügynökeiket. Alkoholizálás céljából olykor tengeri kompra szállnak, a bővérű finn férfiak pedig nem Thaiföldet, hanem Észtországot tekintik a szex-turizmus céllországnak. Helsinkiben az időjárás negyedóránként változik (hol zápor ver, hol hétágra süt a nap), a sörösdobozról a focista Litmanen és az autóversenyző Häkkinen mosolyog ránk.

A szállodában fehér a sötétűtőfüggöny, pedig nyáron este tízkor megy le a nap, s hajnali kettőkor már fenn van. (A tél ellenben sötét folt.) A skanzen-szigeten a közel ezeréves szauna számít a nemzeti büszkeséget leginkább dagasztó attrakciónak, a ruszlikedvelők számára pedig igazán emlékezetes élmény maradhat az e tárgyban foganatosított kikötői szakvásár. Funkciójukat veszített ipari épületeiket, csarnokaikat (amelyeknek vonzereje azért nem mérhető a mi szertelen szecesszióinkhoz) példaszerűen felújítják, ott rendezik pazar fogadásaikat, amelyeken a legközönségesebb fogás általában a lazac és a kaviár. A déli nyelvrokonokat többnyire imádják, az egyetemeken nem ritka a magyar lektor, a Hungaroringre jární általános szokás, sokszor beavató szertartás finn apák és fiaik körében, s minden barna hajú „unkarlainen tüttö” két finn szökeséget ér (Karinthy Ferenc megfigyelése). Tikkurilában megcsinálták a maguk Csodák Palotáját, amely sok tekintetben színvonalasabb, mint a párizsi eredeti. Megtanultak pályázni: tudják, hogy Európa önként semmit nem ad oda – el kell venni tőle. Az első pillanattól tisztában vannak vele: periferiális földrajzi helyzetüket (noha bravúros térképészeik képesek országukat Európa szíveként feltüntetni) úgy tudják ellensúlyozni, hogy minél több szállal kötődnek az anyakontinenshez. Hatszázaléknyi svéd kisebbségük pozitív diszkriminációját hajlamosak vagyunk tágkeblű demokratikus gesztusként értékelni, holott hideg számítás rejlik a mélyén: a két-nyelvű feliratok azzal a haszonnal is járnak, hogy a németre és angolra hasonlító svéd szavakból óhatatlanul információtöbbletet meríthet a turista, akinek a semmihez sem hasonló finn nyelv bizony „kínaiul” van.

A finnek úgy gondolják: Európa olyan közkincs, amelyből mindenki szabadon meríthet. A kontinentális szemégyűjtést forradalmasító sikeres nagyvállalkozó például nem csupán azzal igyekezett érzékeltetni különleges társadalmi státusát, hogy faház helyett kőházban lakik, megszerezve a városka hajdani postaépületét; hanem azzal is, hogy a saját termésű alma-borára (a szőlő nem terem meg az ezer tő országában) olyan tréfás feliratú címkét gyártott: „Vinum regnum, rex vinorum.” A keresztkérdésre, hogy járt-e már Tokajban, igenlőleg válaszolt, majd a lehető legkomolyabban hozzátette: minden jó ötletet meg kell honosítani, ami arra érdemes.

A finnek tehát úgy tudtak eredetiek maradni, hogy közben nem szégyellnek másoktól tanulni. Kalévalájuk felér egy nemzetpszichológiai tanulmánnyal: hőseiknek soha nem sikerül semmi úgy, ahogyan eltervezték – mégis képesek a sorjázó esetlegességekből hősi eposzt kreálni. A svéd és az orosz iga immár a múlté, s bár nagy hátránnyal indultak, a magyarokra is ráverték néhány kört. (Ki gondolná, hogy diplomáciai kapcsolat csupán 1948 óta van a két rokon ország között, nagyköveti szinten meg csak a hatvanas évek elejétől...) Finn földijeink bravúrosan kijátszották magukat a „halszagú atyafiság” megvetett kategóriájából, s még a világtérképre is igyekeznek felkerülni azzal a trükkel, hogy Lappföldön lakik a Mikulás. Amikor Lahti papíripari szennyvízzel tönkretett tavát sikerült eredményesen újjáéleszteniük, próbálták eladni a módszert a Balatonra alkalmazva is. Talán tágabb értelemben is próbálkozhatnánk a finn recepttel.

Francia

frivolságok

Nem könnyű feladat Franciaországról bármit is írnia annak, akinek nem volt francia nevelőnője, de a ködös, távoli múltból fölsejlik egy sosem használt franciatanári diplomája. Egyrészt túl sok a fölösleges információ, hogysem ki lehetne szűrni a lényegét; másrészt túl kevés a naprakész, személyes élmény, amely egyéníthetné a képet. S még a magyar-francia viszonylatban is bajos túllépni a közhelyeken – hiszen hiába van a világ egyik legimpozánsabb Francia Intézete Budapesten, ha csökönyösen tartja magát az általános vélekedés, hogy a magyar értelmiség nem lanyhuló rajongása a franciák iránt egyoldalú szerelem. Mi tagadás, ez a nagy nemzet olykor tényleg mintha túl nagyvonalúan kezelné a mi jogos történelmi frusztrációnkat. Vagy indokolatlan, oktondi túlérzékenységgé szóvá tenni, hogy egy magyar újságírócsoportot (amelyet amúgy négy napon át tejben-vajban fürösztének, pazar múzeumokba, csúcsétermekbe, normandiai várostúrára, sőt vurstliba és mulatóba visznek) épp a patinás Trianon hotelben szállásoljanak el?

A hitelesebb helyzetelemzés kedvéért tanácsosnak tűnt olyanokkal is szót váltani, akik mindkét hazában és kultúrában otthonosan mozognak – divatos bikkfanyelven: identitásuk kettős. Ők úgy látják: a két náció kezdi egyre inkább megismerni egymást. Ugyanakkor dühíti a franciákat, hogy még mindig világszerte azt tartják róluk: ki nem állhatják a külföldieket. Ez régebben talán így volt, de manapság a bevándorlási statisztika ennek épp az ellenkezőjét látszik bizonyítani: Franciaország a legkedveltebb célországok közé tartozik a harmadik világban. De a legkedveltebb célországok közé tartozik az első világban is: igaz, a pénzes turisták előbb-utóbb hazamennek. A figyelmetlen szemlélő persze xenofóbiának ítélheti azt is, hogy a francia akadémia hadat üzent az amerikai nyelvi inváziónak (ezt némiképp félrevezetően a „franglais” jelzővel illetik), ám ez csak szerves része a nemzeti kultúra és gazdaság védelmének. A gallok földjén (a kormány összetételétől függetlenül) senki sem mucaizza le azt, aki azt mondja: vásárolj francia árut – sőt, arra tekintenének sanda szemmel, aki az ellenkezőjére biztatna. Lehet, hogy a „gloire” a XX. században megtépázódott kissé – de az akkor is csak „gloire”.

A xenofób hírbe kevert franciák a köznapai tapasztalat szerint frivolan könnyedek, kontaktusteremtő képességüket pedig a gyanakvó Budapestről

nehéz elképzelni. (Ha mecseteket és zsinagógákat érnek atrocitások, még az is afféle belügy: francia zsidók gyürkőznek francia muzulmánokkal.) Lópokrócok persze mindenütt vannak, ám akinek nem esik nehezére, hogy a franciákra mosolyogjon, azt rendszerint nyitott szívvel fogadják. Meg persze stílszerű infrastruktúrával. A francia kultúra, szállodaipar és gasztronómia olyan vonzerővel bír, hogy a hatszögletű ország máig a világturizmus listavezetője: 2002-ben 77 millió látogató kereste fel. Nem titkolják: az idegenforgalom a gazdaság húzóágazata. Az angolok például éppúgy átruccannak oda egy jót enni (otthon erre csekélyebbek a lehetőségeik), mint az osztrákok hozzánk megcsináltatni a fogukat vagy a frizurájukat. A legtöbben a hajdani ellenségek, a németek jönnek, de a magyar turisták is átlépték már a kétszázezres határt (ennek tizede sílécclal érkezik).

A nyelvvédelmet maguk a franciák is hősiek utóvédharcnak érzik: régésrég felismerték, hogy a globalizmusnak amerikai a nemzetisége, s angol az anyanyelve. Mégsem engedik be az amerikai típusú bevásárlóközpontokat a városaikba: a jó ízlés érdekében a széleiken kell letanyáznuk. Némi nosztalgiával említik a francia vidék kedélyes közelmúltját. Noha a rurális Franciaország építészetiileg megmaradt épnek, a közös mosodák eltűntek a falu közepéről: helyettük minden házban mosógép zümmög. Régen itt beszéltek meg az asszonyok a közösség ügyeit – ma már inkább a telefonkagylót emelik fel. A kis falvakban sorra bezárt a hentes, az iskola, a kocsmá, végül a kisbolt is – mozgó ábécék járnak a településeket. Vendée megyében az atlanti-óceáni üdülőtelepek télen éppúgy elnéptelenednek, szellemvárosokká válnak, mint ahogy a Balatonnál. Míg nálunk a hollandok és a németek vásárolják fel a kúriákat, Dél-Franciaországban nemrég egy falu minden házát angolok vették meg. Az őslakosok ezt még lenyelték: elvégre unió, szabadság, egyenlőség, testvériség meg minden – ám amikor az új földesurak még krikettpályát is építettek a provánszi tájba, végképp betelt a pohár. A franciák persze vannak annyira praktikusak, hogy értékelni tudják: a jövevények rendbe rakják a birtokukba került parasztházakat. S hogy ezt autentikusan tehessék, törvényileg is segítenek nekik: Bretagne-ban nincs mód alpesi stílusú házat engedélyeztetni, de Grenoble-ban sem breton stílusút.

A betelepülő és a turista persze más-más Frankhont lát. S más Párizst is. Aki alulnézetből, minimálbérrel a számláján vizsgálja a fény városát, az tudja: talán picit jobban él, mint hasonló helyzetben Európa más fertályain élne, de nem ugrálhat. Márpedig a franciák 49 százaléka minimálbérből tartja fenn magát (s ennél fogva nem is adózik)! Létezik azonban mintegy négy-

száz eurós hajléktalan-ellátás – s hogy a szociális juttatások fedezetét az állam előteremtse, a maradék 51 százalék számára szivárványos adónemeket talál ki.

Kész csoda, hogy ennyi relatív teher ellenére nem halt ki az emberekből a latin lezserség, a francia frivolság. Akiknek van összehasonlítási alapjuk, azt mondják: a francia sokat morog, de nem panaszkodik folyton, mint a magyar. A franciák viszont úgy érzik, hogy a sírva vigadás képessége korántsem olyan megvetendő, mint mérvadó pest-budai körökben hiszik: ez ugyanis az életvágy sajátos megnyilvánulási formája. Azért szeretnek egy asztalhoz ülni a magyarokkal, mert azt gondolják róluk: „a puszták népe”, miközben a javíthatatlan pesszimista pózában tetszeleg, a lelke mélyén bonviván volna, hogyha hagynák. Trianon ide vagy oda, az asztali előnyök kölcsönösek: itt az ideje, hogy ellessük a franciáktól, hogyan kell nevetve húzni az igát...

Görög

gálya

Európában a kamasz akkor ébred magára és a világra, ha fölfedezi a görög mitológiát. Erőltetni az ilyesmit nem lehet, de ha megtörténik, akkor kinyílik az ember előtt a horizont. Ez a láthatár pedig fölöttébb emberléptékű (még akkor is, ha látszólag szörnyek és istenek népesítik be): épp annyit fog át, amennyit egy görög gálya fedélzetéről észlelni lehet a tökéletesen soha be nem járható, meg nem ismerhető szigettengeren. A mitológiában az a jó, hogy minden mindennel összefügg, okok vannak és következmények, soha felül nem írható logikai láncolatok, amelyeket azonban nem annyira a racionalitás, mint a szeszélyes érzelmek és indulatok fűznek össze. Emberi világ a görögöké, Zeuszostul. Nélküle nem volnának sci-fik, fantasyk, nem volna felhígított Xena, s nem volna mitológiai pótlékként fogyasztható Gyűrűk ura. Nem lenne olimpia, más volna a művészetfoglalom. S nem utolsósorban: nem létezne Európa sem.

Az újjörögök persze mások. Meghányta-vetette őket a történelem, de legalább nem kellett dicső múltat hazudniuk maguknak, ha egyszer van nekik valóságos is. A régmúlttal harmonikus viszonyban vannak, a históriai félmúlttal kevésbé. Pőfög a busz, békés narancsligeteken robogunk keresztül, a hangulat kiváló, s az idegen óvatlanul megkérdezi a csupaszív vendéglátóktól: na és hogy álltok a törökökkel? „Törökök nem élnek Görögországban – hangzik a kimért válasz –, csak más vallású görögök.” S hogy a sokat emlegetett másság ilyen merőben új megvilágítást kapott, az ember nem is firtatja tovább a sajátos balkáni kategóriákat: örül inkább a felhőtlen mediterrán égboltnak.

A görögök ugyanis minden agyafúrtságuk ellenére fölöttébb szeretetre méltók. A kukacoskodók hozzá szokták tenni: „addig jó, míg nem ismered meg a haragjukat” – de hát ez a fajta tapasztalat a ritkább. Olyat viszont még régi, bensőséges francia filmekben sem látni, hogy sosem hallott nevű görög kisvárosok festői főterén terítsenek (az előzőleg gondosan eltérített) újságírócsoportnak. A hellén konyha utolérhetetlen sajátossága a fokozatosság: mindig csak picit ízelítőket hoznak, két fogás között feltétlenül van még egy fogás, így az étkezések órákat vesznek igénybe, s mire a fő attrakciónak szánt speciális éték az abroszra kerül, az óvatlan csipegető már degeszre is ette magát. A polgármesteri tósztokkal és a város teljes lakosságának

aktív jelenlétével együtt járó traktárról nem lehet távozni a fadobozba applikált helyi borok és ouzók nélkül, s ha húsz kilométerrel odébb ismét eltérítik a buszt, újabb főtéren kell végigenni az étlapot, hogy sértődés ne essék.

Mindez persze (kombinálva a lépten-nyomon felbukkanó pazar kultúrhistóriai emlékekkel) a végtelen bőség látszatát kelti, holott – mondjanak bármit a tudós statisztikák – a görög föld szegényebb, mint a magyar. Ahol nincs élvezhető tengerpart vagy más turisztikai vonzerő, ahol nem tudta megvetni lábát az idegenforgalom, ott az élet nehezebb, mint a dicső városállamok korában. Athén meglehetősen sok apanázst sajtol ki Brüsszeltől: a hátrányos helyzetű vidékek szinte minden jelentősebb beruházásának tájékoztató tábláin ott köröznék az európai csillagok. Megnyitottak korábban látogathatatlan cseppkőbarlangot (kövei hófehérek, nyoma sincs az aggteleki tobzódásnak); motorcsónakos túrákat szerveznek mesterségesen elárasztott völgyben a varjakkal teli facsonkok között; s előfordul, hogy a városka voltaképpen a főteréről alázuhanó vízesésre építenek éttermet páratlan attrakcióként. Ám az uniós pénzek arra is jók, hogy helyreállítsák a Szaloniki környékén szinte teljes egészében kiirtott milliós zsidóság emlékvárosát; s szigorúan koedukáltan felkereshető a hamisítatlan törökfürdő is, amelyet „más vallású görögök” emeltek az élveteg Allah dicsőségére. A turizmus oly mértékben nemzeti ügy, hogy északon tengerparti települések tucatjaiban vált természetessé a magyar feliratozás, az ékes magyar nyelven írott étlap. Honfitársaink közül sokan gondolják úgy, hogy itt is ugyanaz a sós víz hullámszik, mint ezer kilométerrel délebbre; s miután átverekedték magukat a jugoszláv utódállamok közötti ellenőrző pontjain (ahol hivatalos és nem hivatalos személyek szedik a szabott útvámot), a görög szívéllyesség számukra maga a földi paradicsom.

Az Égei-tenger öblei – mint Hajós Alfréd kiruccanása nyomán tudjuk – arra is jók, hogy olimpiai aranyakat nyerjünk bennük. Athéni olimpiák évében ez a fajta hagyományörzés különösképpen szem előtt tartandó. A görög gályák fedélzetén kicsit mi is mindig ott vagyunk, hiába vetett bennünket az élet és a történelem tengertelen hazába. A görög magyarok szerint e két ország között láthatatlan szivárványhíd feszül. Jó volna benne hinni, bár csupán annyi haszna van, mint a mitológiának: egyszerűen szép. Ki tudja: azt a hidat egyszer tán még meg is pillanthatjuk.

Holland

bonfoglalók

Mélyföld – így nevezni el egy országot: hallatlan lelkierőre vall. Költészettel reménytelenül megfertőzött országokban nem is ment volna át a közhasználatba ilyen tárgyilagos önmeghatározás: rossz előjelnek tartották volna a jövőre nézvést. A hollandok esetében azonban ez is nemzetemelő névmágia: mélyföld rendszerint nincsen magától, el kell rekeszteni, elhódítani a tengertől. Ahhoz pedig összefogásra van szükség, összehangolt tervre és akaratra, közös áldozatvállalásra. (S nem árt a háttérben azért egy kiterjedt gyarmatbirodalom sem.) De kell-e hozzá az erasmusi humanista örökség, kell-e a németalföldi festőknek, Rembrandtnak és társainak az elbűvölő földhözragadtsága? Bizonyára ez is, az is – de leginkább a történelmi léptékű nyugalom: egy gazdag országé, amelynek rég elzúgtak forradalmai.

Zsengébb korunkban, amikor a kontinens domborzati térképén ezt a mélyzöld foltot tanulmányoztuk, azt képzelhettük: amit a tenger Velencében vagy másutt elhódít a szárazföldtől, azt a fapapucsos holland bonfoglalók fondorlatos módon visszaveszik tőle. Ez volna az Európa-megmaradás törvénye. A dolgok persze jóval bonyolultabbak ennél: a korabeli Amszterdam éppúgy cölöpökre épült és lagúnákon közlekedett, mint az Adria gyöngye – az tehát, hogy ki hódít és ki veszít területet, mindig csak nézőpont kérdése. Hollandia ettől függetlenül számos szempontból érdemes a figyelmünkre. Most, amikor a regionális éllavas magyar földművelést és állattenyésztést hazai és külhoni politikusok együttes, megfeszített munkájával valószínűleg sikerült a félmúlt homályzónájába utalni, különösképpen érdekfeszítő, milyen sanyarú adottságokból csinálták meg a hollandok a földrész legvirágzóbb mezőgazdaságát. Szó szerint virágzó ez az ágazat, hiszen a szélmalomokkal ékesített tulipánmezők valóban nagy tömegben léteznek. De tarolnak a hagyományos műfajokban is: miközben a népességnek mindössze két-három százaléka szorgoskodik e tradicionális területen, folyamatos túltermelési sokkban képesek tartani a kontinens nyugati fertályát. S hogy a hitvány termőföldön, a csapnivaló klímában miként lehetséges ez? Hogyan tudnak akár a tulipánfronton is helytállni, ha másutt előbb szökken virágba a nemzeti kultúrnövény? Például úgy, hogy kiássák a hagymát, elhosszítják a napsütötte Magyarországra, ahol beássák három napra, majd újra kiássák, hogy ismét beássák otthon – s ez a lelemény, hogy a

magyar rónát természetes üvegházként alkalmazzák, négy-öt napos előnyt biztosít nekik konkurensikkel szemben.

A hajós népek rugalmassága ismerhető fel ebben a mozgékonyásban – még akkor is, ha az érdekelvűség nem mindig párosul sziporkázó szellemiséggel. Szűkösen voltak a hajókon, s szűkösen a szárazon is – a közösség nemigen tűrt túlzott egyénieskedést, pláne öncélú önmegvalósítást. A holland polgár az évszázadokon át szépen gyarapodott, ette remek sajtjait, s itta sikerült söreit, de – eltekintve realista piktoraiktól – viszonylag keveset tett hozzá az európai kultúrkincshez. Még legnagyobb filozófusuk, Spinoza is portugáliai zsidók gyermeke, aki csupán menedékre lelt a már akkor is befogadó Amszterdamban. A XX. században aztán számos területen behozták a lemaradást, de sokatmondó tény például, hogy a holland kabarékultúra lényegében az ott élő zsidóság humorára épül – igaz, abban összetalálkozik a paraszti dévajssággal, hogy teljes egyetértésben képesek csipkedni a belgákat. A holland identitási zavarok a mai napig tetten érhetők (viszonyuk a flamandsághoz csakúgy, mint a francia ajkú vallonokhoz vagy a németiséghez kifejezetten ellentmondásokkal terhelt), s mindezt súlyosbítani látszik a koloniális múlt emléke. A hollandok Párizson kívül csupán Jakartában, Indonézia (a volt Holland India) fővárosában üzemeltetnek hivatalos kulturális központot, sokkal több gondot fordítanak azonban kereskedelmi képviselőikre, sőt a futballdiplomáciára is. (Bár Cruyff és Neeskens ideje utólag aranykornak tűnik.)

A bizonytalanság azonban a közerkölcsöket illetően, a szabadság és szabadosság mezsgyéjének kijelölésében is szembetűnő. Hollandia az az ország, ahol a prostitúció utcai kirakatokat, a marihuána élvezete pedig legális „kávéházakat” érdemelt ki magának; de az az ország is, amelynek egyes vidékein este tizenegy után nem tarthat nyitva szórakozóhely. Az az ország, ahol egynemű polgárok törvényesen házasságra léphetnek, és mások gyermekeit örökbe fogadhatják; de az az ország is, ahol a pártpolitikai program szintjére emelt idegenellenesség elképesztő támogatottságra tud szert tenni a hétköznapi globalizmustól megcsömörlött választói tömegek körében. A középkori mesevároskák, a békés biciklitársadalom felszíne alatt ugyanis meglepő indulatok fortyognak: úgy tűnik, hiába a módos élet, hiába az Európa-szerte legalacsonyabb munkanélküliségi ráta, a történelem Hollandiában sem ért véget. A tengerrel és az ismétlődő árvizekkel valahogy még csak-csak megbirkóztak, de kérdés: sikerül-e a hajdani honfoglalóknak (akár önmaguk ellenében is) visszafoglalniuk saját országukat?

intrikák

Gael nyelven tudni Írországbán nem kötelező (bár elemi iskolában tanulni igen), mindenesetre az utcanéveket kírják az ősi, kalligrafikus betűkkel büszkélkedő, ékes keltasággal is a mintegy százezer, nyelvében is ír állampolgár kedvéért. Írország azonban (mind a kettő; vagy ahogy ők egyszerűsítik: a zöld sziget) alapvetően anglofón ország, s ez a tény – tekintsen vissza bármilyen gazdag történelmi múltra a haladó angolutálat – erőteljesen hozzájárult a „kelta tigris” fedőnéven emlegetett ír kulturális és gazdasági csodához. (Könnyen belátható: egy multinacionális befektető szemében nem kifejezetten hátrány, ha a segédmunkás és a takarítónő is anyanyelvi szinten bírja a domináns világnyelvet.) El kell oda menni, bele kell szagolni a levegőbe, hogy a saját érzékeivel tapasztalja az ember: ez a csoda – valóság.

Kezdő statisztikusok is tudják: látványos növekedést bármilyen ágazatban akkor lehet elérni, ha kellően alacsonyan van a bázispont, amelyhez később majd viszonyítani tudunk. Az írek esetében ezzel – sajnálatosan – nem volt gond. A már-már bigottan katolikus Írországot a protestáns Anglia a legutóbbi időkig afféle háztáji gyarmatnak tekintette, függetlenségi törekvéseit évszázadokon át elnyomta, kulturális szabadságharcát fensőbbsegesen megmosolyogta. Az írek történelmük nagy hányadában nem tudtak megélni saját földjükön, s valósággal kapóra jött nekik a kolonizáció, hogy bárminő születésszabályozást nem ismerő demográfiai „túltermelésüket” a kivándorlás csodafegyverével oldják meg. E tekintetben az írek semmilyen „józan” mértéket nem ismertek – igaz, a milliós nagyságrendű áldozatot szedő éhínség, amelyet egy totális burgonyavész idézett elő, nem is igen engedett túl sok moralizálást ennek a nagy múltú és kultúrájú nemzetnek. Ha lehet hinni nekik: a mintegy négymillió anyaországgal szemben manapság nyolcvanmilliónyian tartják magukat írek szerte a világon. Csupán Albionban kétfélmilliónyian vannak, de elképesztő létszámú kolóniák léteznek Ausztráliában és Dél-Afrikában is – főképpen pedig Amerikában. (Ha a vándor betér az Írország legmagasabban fekvő kocsmájaként reklámozott Johnnie Fox's Pubba, s két ínycsokrogás között megtekinti a falat beiterítő gazdag sajtóillusztrációkat, semmi kétsége nem marad afelől, hogy a Dallasban meggyilkolt Kennedy elnök is elsősorban ír volt, s csak másod-

sorban amerikai.) S ha ennek a néptömegnek csupán a fele tart fenn érdemi kapcsolatokat a történelmi Írországgal, már akkor is érthető, honnan tudtak az írek tízszer annyi nemzetközi tőkét mozgósítani gazdasági talpra állásukhoz, mint amennyit a bürokratikus nehézkes Brüsszeltől nagy leleménnyel kisajtoltak.

Amit manapság Írországgént ismerünk, az a végtelenbe vesző régmúlt és a globális jelen zavarba ejtően harmonikus összeszővődése. A hátranyokból – a homályból, a rossz klímából, a szegénységből – posztmodern mítosz szövődött: kiemeltek az írségből néhány kirakati momentumot (a tradicionális zenét, a stilizált táncot, a kedélyes kocsmákat, a barna és vörös söröket, a tejes whiskyket meg a kelta kerekortonyokat), amelyből felépítettek egy talán sosem létezett képet. Országimázs – mondjuk sommásan, de igazából ez nem helytálló. Flatley amerikanizált, merev felsőtestű táncosait ugyanis minden jobb érzésű ír értelmiségi szívből megveti – ám egyúttal azt is belátja: James Joyce eszeveszett dublini írásművészete sem csapott ekkora reklámot az ír kultúrának. Igaz, ír értelmiségiekből meg feltűnő hiány mutatkozik: a dublini elit leginkább egy magyarországi megyeszékhely intellektuális felhozatalára emlékeztet. (Annál nagyobb bravúr, hogy mindenféle európai fórumon hatékonyan tudják képviselni magukat.)

Miért látszanak mégis az írek tízszer jobban a világban, mint a nemkülönben kiterjedt s hasonlóképpen szívérványos emigrációval rendelkező magyarok? Az ok alighanem a koncentráció. Az írek kevés „sportágban” indulnak, ám azokban rendszerint listavezetők. Nemcsak rockszárjaik számítanak országos (s egyúttal nemzetközi) nevezetességeknek, akikről illik tudni, hogy hol van fényűző villájuk; hanem színészeik, sőt íróik is. Térképeket gyártanak, hogy az Ír-sziget tájai mely regényekben bukkantak fel. S ugyanezt megcsinálják moziügyben is: az a település, ahol valaha filmet forgattak, szinte automatikusan bekerül a nemzeti emlékezetbe. Nem nevetséges ez? Csöppet sem. Fontossá az válik, amit mi magunk fontosnak ítélünk. Az írek pedig az emberiség fő sodrába tartozónak ítélik magukat. Álljon elő, aki cáfolni képes e hitet!

A kelta múltban persze remek piárlehetőségek rejlenek. A magyar ember úgy képzei (talán mert az ő honában is tártak fel kelta telepeket), hogy a gáncs nélküli lovagok ilyen történelem előtti tájakon vizslatták az elvesztett Excaliburt. Glendalagh ősi sírjai akár az akkurátusan beszántott hajdúböszörményi temetőben is lehetnének. A kerekortonyok trükkje (hogy ajtóablak elérhető magasságban egyszerűen nincsen rajtuk) akár a lófarkas tö-

rökök ellenében is követhető harcmódor lehetett volna. Moher szikláira kapaszkodva pedig osztozni tudunk a hiedelemben: a Föld igenis lapos, s valahol itt van a széle.

Mindazonáltal korunk Írországa nem (csak) a múltban él. Hogy mást ne mondjunk: intrikákért sem megy a szomszédba. Ha arról van szó, hogy a túl sebes fejlődés miatt immár nem tudnának kellőképpen részesülni az uniós kassza áldásaiból, nosza, egy régióból csinálnak kettőt: egy fejlettet meg egy rászorultat. Utóbbi pedig továbbra is tarthatja a markát. S egy ilyen leleményes, gyarapodó országban a kivándorlásnak is van alternatívája. A nyolcvanas években fordult meg a trend: az érettségiző osztályokból már többen maradtak otthon, mint amennyien elmentek. Azóta a rohamos fejlődés picit mintha megtorpant volna, de az ír társadalom akkor is az emberiség krémjéhez tartozik. Minden rendelkezésre áll a boldoguláshoz – a szilárd identitástól az internetes infrastruktúráig. S még valami: az írek akkor is wexfordi ep-
ret esznek, ha semmi íze sincs – csak mert a zöld szigeten termett...

Lengyel

lelemények

Korántsem mindenkinek áll Lengyelország olyan közel a szívéhez, mint nekünk. A tengerentúlon a humortörténészek külön kategóriaként tartják számon a polák vicceket, s ez azt mutatja: a sokmillió lengyel emigráció mindenképpen furcsának hat, kirí az angolszász milióból. Vajon tényleg ennyire másként látják és dolgozzák fel a világot, mint a többi letelepülő amerikai nácio, vagy egyszerűen a protestáns többség idegenkedéséről van szó a katolikus kisebbséggel szemben, mint az írek esetében?

A lengyel lobbi mindenestre kitörni látszik a szatirikus karanténból. (Bár a Grammy-díjak osztását állítólag még mindig a legjobb polkaénekes-sel kezdik.) Ha úgy adódik, nemcsak washingtoni nemzetbiztonsági főtanácsadót, de pápát is képesek delegálni. Meg zeneszerzőt, író, filmrendezőt. S példát arra, hogy mit kezd egy életképes nemzet a kultúrájával, ha rájön, hogy nem bújhat a „kis nép, kis ambíció” hazug, önáltató védőlebernyege alá.

Lengyelország a történelem bizonyos szakaszaiban térképészetileg egyszerűen eltűnt, felszívódott az orosz, német (osztrák, porosz) birodalom cinkos összjátéka folytán. Megesett ez korábbi zavaros századokban, de nem is oly rég a gyalázatos Molotov–Ribbentrop-paktum eredményeképp is. Manapság viszont valóságos európai középhatalomként viselkedik: ha kell, akár a kontinens „nagyfiúival” is szembeszáll (ebben jó szövetségesre lelt a hasonló méretű és népességű Spanyolországban), csak hogy érvényesíteni tudja jogosnak vélt európai érdekeit. Igaz, ehhez megvan a kellő súlya is: noha a második világhéget követően az egész országot egyszerűen nyugatra tolták (miáltal számos német lengyel állampolgár lett, számos lengyel pedig szovjet alattvaló), Lengyelhon mégsem zsugorodott össze a harmadára, mint a történeti Magyarország. Úgy tűnik, a mennyiség bizonyos esetekben mégiscsak képes átcsapni minőségbe.

A két ország között meglévő tradicionális rokonszenv (amelynek sem a „csencselő” lengyelek, sem a Szolidaritás elleni pártállami áskálódások nem tudtak igazán ártani) persze nem csupán abban merül ki, hogy magyar s lengyel „együtt harcol s issza borát”. (Feltehetően tokajit.) A közép-európai história számos ismert és kevésbé ismert szállal bogozza össze több mint ezer év óta a két nemzetet. Már Géza fejedelem második felesége, Adelaida

is Siemomysl lengyel fejedelem lánya volt, míg Vitéz Boleszláv Géza fejedelem leányát, Juditot vette el. Ebből a házasságból született aztán Bezprym herceg, akiről egyes vélekedések szerint Veszprém városát elnevezték. Nagy versengés volt a pápai koronáért, s ebben Szent István lett a befutó: 1000 körül Boleszlávnak csupán diadém jutott, ám a koronát csak 1025-ben tehették a fejére. A feudális viszályok, pártütések és házasságok révén alaposan összekeveredtek az érintett uralkodóházak. A leghíresebb frigy talán az volt, amikor Szemérmes Boleszláv sandomierzi és krakkói fejedelem IV. Béla király lányát, Kingát vette feleségül. A legenda szerint 1249-ben Kinga a máramarosi sóbányában arra kérte atyját, hogy sötömböket adjon a lengyelek megsegítésére. A királylány az alku jeléül az aknába dobta a gyűrűjét, amelyet két évvel később találtak meg a lengyelországi Wieliczka-ban. Nem is csoda, hogy egy ekkora csoda folytán 1999-ben II. János Pál pápa a szentek sorába emelte Kingát.

Van persze sikamlósabb kétoldalú kapcsolat is: Zách Klára meggyalázása – ami miatt atyja, Felícián merényletet kísérelt meg Károly Róbert ellen – állítólag a későbbi III. Kázmér lengyel királyhoz fűződik. (Érthető, ha Kátana József a Bánk bánban maradt inkább a gaz merániaknál.) A visegrádi királytalálkozó mindenesetre a kínos affér ellenére nem esett kútba, s maradt a barátság is. Olyannyira, hogy Nagy Lajos (lengyelül: Ludwik Wegierski) idején még perszonálunióra is lépett a két ország. (Magyar Lajos azért tette meg székhelyének Diósgyőrt, hogy közelebb legyen Krakkóhoz.)

Mohács előtt a krakkói egyetem minden hatodik diákja magyar volt, s még a mi Balassi Bálintunk szerelmi líráját sem hagyta érintetlenül a híres-neves lengyel asszonyi csáberő. De hogy valamicskét visszavegyünk a tömény erotikából: a másik nagy lengyel-magyar szent, Hedvig királylány meg Márianosztrán nevelkedett. (Nyilván merő véletlenségből őt is a lengyel pápa avatta szentté 1997-ben.) 1440-ben Ulászló révén megint perszonálunióba tömörültünk, 1576-ban pedig a lengyel nemesség Báthory István erdélyi fejedelmet választotta királlyá. (S hogy tágítsuk az uniós horizontot: még a vilniusi egyetemet is ő alapította.) Rákóczi Krakkóból meg Varsóból készítette elő visszatérését, s a szécsényi országgyűlés is lengyel mintára kiáltotta ki a rendi konföderációt.

A reformkor óta aztán se szeri, se száma a történelmi kapcsolódásoknak. Bem apó az 1831-es ostrolenkai csata „véres csillaga” volt, a Magyarországra menekült lengyel felkelők javára gyűjtést szerveztek, Vörösmarty rokon-szenvező versben méltatta őket. 1848 őszén lengyel légió szerveződött

négyezer katonával a magyar szabadságharc oldalán. Ezt a gesztust ezeröt-száz magyar viszonoztta, amikor 1863-ban a lengyelek felkeltek a cár ellen, de Kossuth magyar légiója csupán ábránd maradt.

Míg a magyaroknak az első világháború után Versailles a nemzeti összeomlást, addig a lengyeleknek állami szuverenitásuk visszaszerzését jelentette. No meg a közös lengyel–magyar határ felszámolását. Ennek ellenére az 1920-as lengyel–szovjet háború idején egyedül a magyar állam ajánlott katonai segítséget Lengyelországnak, Magyarország német megszállása előtt pedig ismét menekülő lengyelek találtak nálunk menedéket. (Idősebb Antall József ténykedése lengyel ügyben ugyancsak közismertnek mondható.)

Ami azóta volt, az a jelenbe csúszó félmúlt. Egész nemzedékek járták be autóstoppal Lengyelországot, a relatív szabadság honát; ott voltunk a gót ívek alatt dübörgő dzsesszklubokban; láttuk őket sorban állni, majd képzőművészeti kiállítást rendezni a sorban állásaikról. S bizonyára nekik is megvannak rólunk az alapélményeik – nem feltétlenül csupán az, hogy hány kvarcórát sikerült ránk sózniuk a Keleti pályaudvaron.

Az új s újabb lengyel lelemények előtt mindenesetre folyamatosan kalapot emelhetünk. S ki tilthatná meg, hogy mélyebb értelmet tanúsítsunk a dalocskának, ha gyerekeinknek dúdoljuk: „Kis kacska fürdik fekete tóba”, anyjához készül Lengyelországba...”

légyen

Talán Joszif Sztálin volt az utolsó polihisztor. Ha lehet hinni a nagy tekintélyű moszkvai akadémiának, a grúz hadúr nemcsak a nyelvészetben, de például a vegyészetben is figyelemre méltó alkotott – olyan nyira, hogy szintézisét csupán több vaskos kötetben lehetett összefoglalni. (Nem is szólva a közgazdaságtanról, különös tekintettel a vonatrablás metodológiájára.) Nincs mit csodálkozni azon, ha magyar nyelven született mondásai is a maradandóságot ostromolják. A nyolcvanas évek magyarországi egyetemi campusainak mind szabadosabb szubkultúrája például a feledhetetlen generalisszimusznak tulajdonította a következő életbölcsséget is: „Akinék az Isten észét adott, adjon litván is. És úgy is lett.”

Bajos volna ennél tömörebben összefoglalni a Baltikum múlt századi történelmét. Képzeljünk el egy országot, amelyben a finnugor vadászok más pusztai népekkel keveredtek, de már a germánokkal és Rómával is kereskedtek. A lett nyelv valószínűsítő ősmasszívum az Európában használatos nyelvek között. A kereszténység hozzánk képest háromszáz éves késéssel érkezik meg ide, újabb háromszáz év múlva pedig (amikor Kolumbusz Amerikában keresi Indiát) a lett földért már a lengyel katolikusok és a svéd protestánsok vetélkednek. A svéd uralom hamarosan jobbágyfelszabadítással, kulturális magára találással jár a lettek számára – nem is csoda, ha a szépen gyarapodó országot a németek és az oroszok egyaránt megkívánják. 1918-ban kiáltották ki önálló köztársaságukat a lettek, ők is hittek a Lenin által garantált örökös függetlenségben, ennek ellenére az 1940-es években gyors egymásutánban tapasztalhatták meg a szovjet és a német megszállás kínjait. Mire Hitlerék megérkeztek, hivatalosan már a Szovjetunió tagköztársasága volt Lettország: az orosz tankok felügyelete alatt a kommunisták megnyerték a választásokat (honnan olyan ismerős ez?), és rögtön ki is írtottak 35 ezer lett nacionalistának bélyegzett választópolgárt. A német okkupáció következménye 90 ezer lett zsidó likvidálása, a lakosság számottevő része pedig 1944-ben nyugatra menekült. A háború alatt Lettország 450 ezer embert veszített, erre azonban a diadalmasan visszatérő Sztálin még rá tett 175 ezret. (Összevetésként az 1938-as bázis: másfél millió ember!) Nem csoda, ha a nyolcvanas évek legvégén, az európai jégkorszak olvadásának közeledtét érezve, a lettek az első adandó alkalommal visszaállították a há-

ború előtti alkotmányt, Gorbacsov megbuktatása után pedig kinyilvánították teljes függetlenségüket is. (Azt mondták: „Lett légyen!”)

Aki azonban azt gondolná, hogy a szörnyűséges XX. század nyomtalanul kitörölhető a lett történelemből az uniós csatlakozással, az alighanem erősen téved. Egyes adatok szerint például Rigában ma is az orosz etnikum van túlsúlyban, s az ország lakosságának egyharmadát adja – így itt a többség és kisebbség másutt oly gépiesen alkalmazott kategóriái is tótágast állnak. A volt kommunista vezetők brüsszeli és strasbourgi kiebrudalására irányuló lett javaslatot is jobban megértjük viszont, ha tudjuk, hogy a lettek magától értetődő természetességgel tesznek egyenlőségjelet a náci és a bolsevik megszállás közé: a „Terror Háza” mint intézmény voltaképpen lett tárlalmány, a népirtásoknak mementót állító kiállítás szigorúan ingyenes, s természetesen zsidó múzeum is működik a hajdani rigai gettó területén. (Zsinagógából mindössze egy maradt.)

A festői óváros, a Hanza-építészetet idéző Vecriga azonban nemcsak a nyomasztó múltat őrzi, hanem a könnyedebb emlékeket is: a Motor Múzeumban például az egykori szovjet pártvezetők országúti cirkálóit lehet megcsémélni, nem minden borzongás nélkül. S persze nem érdektelenek a jurmali tengerparti dűnék, a siguldai középkori skanzen (kilátással a nemzeti parknak számító Gauja völgyére) vagy a kuldigai vízesés sem. A középkori kastéllyal büszkélkedő Bauska főtere ad helyet az ősi zenék fesztiváljának, a barokk Rundale pedig a neves itáliai építész, Rastrelli keze nyomát őrzi. S megvan a letteknek a maguk Unicum-szerű nemzeti itala is: a Riga fekete balzsam, amely valóban sűrű és fekete, azonkívül igen magas alkoholtartalmú, ezért hamar megárt annak, aki nem szokott hozzá. (Meg annak is, aki hozzászokott.)

A bedekkerék azt viszont nemigen tartalmazzák, hogy az 1994-ben kivonult Vörös Hadsereg 850 katonai létesítményt hagyott oda Lettország területén mintegy ezer négyzetkilométeren. Az északnyugati főhadiszállás a lett föld másfél-két százalékát sajátította ki. A terület 96 százaléka szennyezett: van köztük bombavetési célterület, üzemanyag-tároló, kiképzőtelep, haditengerészeti kikötő, repülőtér, légi- és rakétabázis is. Sztálin visszavonult a szégyenletes történelembe, de maga után hagyta a szennyesét. Semmi meglepő nincsen abban, ha a lettek posztumusz sem tudnak nevetni a szóviccein...

Litván

líra

Szél, csak szél, csak szél, csupa szellő, fújja Vivaldi; fickós alkonyi szél, lassan elpiruló; s még mielőtt a csalitra lehullna a harmatos este, tengerpart teraszán felcsendül a zene... Éppen rendszert váltottunk, és én szakasztott ilyennek (szelesnek és romantikusnak) képzeltem az ismeretlen Litvániát. Kellett persze ehhez az itáliai nosztalgiát sugalló vers is, Vaiciunaite Juditáé, amelyet – hogyan máshogy? – orosz nyelvi közvetítéssel, nyersfordításban kaptam meg, s gyúrtam belőle lendületes magyar disztichonokat. Akkortájt, 1989–90-ben Szentendrén csináltunk lelkes-nai- van irodalmi-művészeti folyóiratot Folyam címmel, minden forrongott és tótágast állt, de a kényes ízlésű szentendrei képzőművész barátaim egyöntetűen rajongtak a litván művészetért. El is zárandokoltak a titokzatos Baltikumba, volt közös kiállítás és kocsmázás, az egyik magyar bohém súlyos nézeteltérésbe keveredett Vilniusban, alaposan helybenhagyták, életveszélyes állapotban szállították haza. Biztosan az oroszok műve ez is – mormogtuk igazságtalanul, mert tizenöt éve az ilyesmi még haladó előítéletnek számított. (S ráadásul a konkrét esetben sem feltétlenül volt igazunk.) A véres affér azonban a litvánság iránti szerelmünknek vajmi keveset ártott, a nagy ívű műfordításcsokor elkészült és megjelent, nem minden sznobéria nélkül gondosan kihagyva belőle az átkos aktuálpolitikát, épp csak megemlítve az 1988-as „annus mirabilist”, s nélkülözve a mordovai, barkutyini, kolimai büntetőtáborokból előkerült megrendítő litván nyelvű zsoltárokat, amelyeket jobb híján cementzsák-foszlányokra róttak. Nem, engem sem igazán érdekelt akkoriban a litván tél és hó és halál: a tengerparti teraszon felcsendülő Vivaldi-koncert izgattott...

A magyar vonalat azonban soha nem temette maga alá a hányatott litván történelem: a vilniusi egyetemen évszázadokon át magyar diákok is tanultak; a leleményes vándorkereskedőket meg egyenesen „magyaroknak” nevezte – valóságos nemzetiségüktől függetlenül – a litván köznyelv. A magyar kolónia a XX. században főként Kárpátaljáról kapott utánpótlást: mivel az ungvári egyetemre nehéz volt bejutniuk, számosan Kijevbe, Lembergbe, sőt Vilniusba jártak. Többen óhatatlanul meg is szerelmesedtek, letelepedtek Litvániában, amely újabban erdélyi magyar fiatalok számára is nagy vonzerővel bír.

Nem csoda, ha a Báthory Szövetség alapítói – azon kívül, hogy Debrecenbe és Budapestre küldték nyelvet tanulni fiaikat és lányaikat – nemcsak konferenciákat és kiállításokat szerveztek, nemcsak litván–magyar kisserőztárat adtak ki (Rubazeviciené Homoki Mária munkája), de idővel a példaszerű litvániai kisebbségi politika jóvoltából a Litvániai Magyarok Báthory Központját is felavathatták. Talán e lankadatlan kulturális misszió is közrejátszott abban, hogy Magyarország nemrégiben végre kereskedelmi és diplomáciai képviselőtet is nyitott Vilniusban. S töretlen tiszteletnek örvendenek az olyan vegyes famíliák is, mint a Nagys család; vagy a magyar anyanyelvű, de litván „atyanyelvű” Benediktas Urbonas plébános.

Litvánia persze e bájos kapcsolatok ellenére is még hosszú ideig alapvetően ismeretlen föld marad számunkra. Talán jobban tesszük, ha kényeszerű lexikális kalandozások helyett visszatérünk a beszédes intuíciónak, a lány litván lírához, Vaiciunaite Judita estéli tengerparti teraszkoncertjéhez. Úszó felhők, fényvontatta szürke hajók csak, szárnyukkal evező vadgácsér-csapatok; csak lebegő fecskék, mélázó dankasirályok, elsuhanó árnyat vonva virágligeten s kósza csicsérgést csempésztén a Vivaldi-zenébe; csak hullámmorajok s gyertyás ablaki fény; fájdalomig hatoló hullása a rózsaszirmnak; későnyári halál – hervatag illat ígéz...

Luxemburgi

luxus

Félreértések elkerülése végett: Luxemburnak manapság természetesen nem grófja van, mint az operettben, hanem nagyhercege. Az viszont már alighanem köztudottabb: az ország neve a Benelux szókapcsolat végén rejtőzik, sokkal nagyobb luxus képzetét keltve, mint mondjuk a Wartburg de Luxe. (Minden lakosra évi ötvenezer dollár jut a nemzeti jövedelemből, ami a miniállam kategóriát igencsak viszonylagossá teszi.) Ezt az otthonos monarchiát – mellékesen mára a világ egyik bankközpontját, amely hozamok tekintetében Svájcjal vetekszik – mindenesetre nem kellett véres csatában elvenni senkitől, hogy a helyi honfoglalás ünnepélyesen létrejöjjön, noha a mi Kárpát-medencei megtelepedésünk után nem sokkal, 963-ban alapították, amikor Sigfrid gróf megvásárolta a Lucilinburhuc erődöt a Szent Maximus apátságtól. Ezután fél évezreden át virágzó hercegségként tartották számon Luxemburgot a középkori Európában, sőt a Sigfrid által alapított dinasztiából származott a német császárság jó néhány vezető személyisége is a XIV. században. 1443-ban burgundiai uralom alá került, majd a történelem szeszélyeinek megfelelően spanyol, francia és osztrák megszállók váltották egymást. (Még ma is számos „spanyol tornyocska” ékesíti a világörökségnek számító városfalakat, amelyeket egykor kénlelőhelyként használtak.) 1815-től, a napóleoni idők bealkonyultával, az ország holland kormányzás alatt álló nagyhercegség lett, 1839-ben pedig visszanyerte teljes függetlenségét.

Törpeállamnak nem mondható, bár a jelenlegi Magyarország is mintegy harmincöt-ször nagyobb Luxemburnál, amely észak–déli irányban csupán tizenhat, kelet–nyugati irányban pedig tizenegy kilométer hosszú. A félmegegyényi területet franciákon és németeken kívül bevándorló portugálok, sőt ősi kelta származékok is lakják, de ez nem okoz különösebb gondot a mindennapi érintkezésben, mert itt emberöltők óta mindenki három-négy „anyanyelvet” sajátít el. A kisvárosnyi lakosság mindenesetre ragaszkodik az önálló luxemburgi nyelv létezéséhez (nevezzük lükszamburzoának?), s hallani sem akar arról, hogy ez csak afféle francia elemekkel dúszult felnémet tájszólás volna. A latin és germán szomszédságból több hasznot húz az ország, mint amennyi kára van belőle (bár a német okkupációt nem úszhatja meg). Enyhe telek és hűvös nyarak váltják egymást tájain; egyetlen szá-

motte-ő folyójának völgyében azonban beérik a szőlő: a Moselle-parti romantikus borfalvakban szakavatott idegenvezetők kalauzolják végig a pin-céken a látogatót.

Az Ardenneknben számos középkori vár maradt épségben, Sigfrid herceg erődtímenyével azonban egyik sem vetekedhet. Luxemburgot a vörös szik-lák országának is szokás nevezni, a nagyhercegség jóléte ugyanis eredetileg a vörös földből származott: az ásványokban gazdag hegyekben vasércet fej-tettek. A jómód egyik bizonyítéka Esch-sur-Alzette, az ország második leg-nagyobb városa is, amely szecessziós házairól híres. Luxemburnak elis-mert filharmonikusai és hőlégballon-versenyei vannak, s jeles eseménynek számít a szeptemberi Grevenmacher tűzijáték is.

Az uniós elkötelezettség nem gátolja a luxemburgiakat abban, hogy mi-nőségi boraikon feltüntessék a Marque Nationale védjegyet. Ezt a tanúsít-ványt az államilag vezetett borkultúra-intézet adja ki, hogy védje a luxem-burgi nedűk minőségét. Ritkaságszámba megy Európában, hogy egy beval-lottan borissza országban a sörfőzés is közel ezeréves hagyománnyal dicse-kedjék: mind az öt luxemburgi sörfőzde a pilseni típusú italok előállításá-ban jeleskedik. Ám mielőtt még arra gyanakodnánk, hogy mindig csak isz-nak, és soha nem esznek, szögezzük le: a nagyhercegség több Michelin-csillaggal díjazott étteremmel rendelkezik egy lakosra vetítve, mint bárme-lyik más ország a világon.

A nagyhercegi palotát egyébként városi csarnoknak építették 1572 és 1574 között reneszánsz stílusban, s csak 1890-ben alakították át mai céljára. Az uralkodócsalád azonban nem zárja ki a népet a falak közül: nyaranta az alattvalók, sőt a turisták is megtekinthetik a patinás épületet. Luxembourg szíve a Fegyverek tere: eredetileg katonai díszter volt, mára viszont a köz-ponti emelvény térzenéje csak az éttermi és kávéházi teraszok tarka közön-ségének szól.

A nagyherceget amúgy most épp Henriknek hívják (atyja, János, a brit hadsereg második világháborús őrnagya nyugdíjba vonult és lemondott), az uralkodó nejét pedig hogyan is nevezhetnék másképp, mint Mária Teréziá-nak. (Karibi vér is csörgedezik az ereiben, és ez biztosan nem árt egy ilyen régi dinasztíának.) Ők jelképezik a boldog luxemburgi eseménytelenséget, amelyet a mi dúlt közép-európai idegzetünk akár halálos unalomnak is érezhetne. Szó se róla, örömetst elfogadnánk az ottani megélhetési viszo-nyokat; ám vajon nem a mi történelmi luxusunk-e, hogy bár szerényen élünk, de legalább érdekesen?

Máltai

múltak

A ligha én vagyok az egyetlen, akinek Málta a futball-világbajnoki selejtezők jóvoltából került a látókörébe: irigyeltük az aranylábú fiúkat, akiknek módjuk volt a stoplijukkal érinteni e kalandos sorsú szigetállam földjét. S ugyan ki ne látta volna a Máltai sólymot a moziban vagy a tévében? Megalapozottan gondolhattuk, hogy a lovagok birodalmában évszázadok óta megállt az idő. (Eltekintve persze a modernista focitól.) Később azonban nem csupán arra döbbsentünk rá, hogy Málta nem is egy sziget, hanem három (Gozo mellett a legkisebbet, Cominót jóformán csak egy szálloda személyzete lakja), hanem azt is megtudtuk, hogy a három és fél ezer éves tarxieni templomegyüttes Európa egyik legrégebbi emléke. Száz éve pedig Valletta külvárosában a ciszternákat építő munkások egy földalatti kamrára, majd húsz, egymással összefüggő barlangra bukkantak, amelyek emberi csontok tömkelegét rejtették. (Előbb eltitkolták, nehogy leállítsák az építkezést.) A Hypogeum – a görög szó földalatti kamrát jelent – jósdájának egyik árkában találtak egy piciny szobrot, amit Alvó Nőnek, illetve Kővér Asszonynak neveztek el – a feltételezések szerint ez az egyik legatavisztikusabb európai földanya-ábrázolás.

Már persze akkor, ha Máltát egyértelműen Európához soroljuk. A Földközi-tengerben, Sziciliától kilencven kilométerre délre fekvő kis méretű szigetegyüttes ugyanis Afrika partjaitól sincs túl messze. Olyannyira, hogy a Kadhafit sújtó embargó idején Málta volt Líbia egérútja Európa felé, mivelhogy a szigetország nem csatlakozott a gazdasági bojkotthoz. Máltának ugyanis annyiféle múltja van (az egyik épp az arab hatás), hogy nemigen engedhette meg magának az egyoldalú elzárkózást. Történelme folyamán jártak itt föníciaiak, rómaiak, bizánciak, arabok, franciák és angolok, de arculatára a legnagyobb hatással mégis az 1530-tól 268 éven át Máltán székelő lovagok voltak. A Jeruzsálemi Szent János Lovagrend feladata eredetileg a Jeruzsálemben tartó zarándokok gyógyítása volt, ám fantasztikus palotákat és erődöket hagyott az utókorra. A másik markáns uralom 1800 és 1964 között a briteké volt: a máltaiak ma is anyanyelvi szinten beszélnek angolul. Ez nem jelenti azt, hogy ne tanulnák és beszélnek a máltai nyelvet, a tárgyakat azonban az iskolában is angolul okítják. Nagyon sokan azért mennek Máltára, hogy angolul tanuljanak a 32 hivatalos nyelviskola egyiké-

ben, a klíma itt ugyanis összehasonlíthatatlanul kellemesebb, mint a ködös Albionban. (A másik bevett nyelv az olasz: a viszonylagos földrajzi közelség miatt az itáliai tévéadókat nézik a legtöbben.)

A brit kulturális örökség nemcsak abban nyilvánul meg, hogy az utakon balra hajts van: a legutóbbi időkig a mértékegységeik és a pénzrendszerük is a londoni módihoz igazodott. Pedig küllemre inkább a délolaszokra hasonlítanak: jobbra alacsonyok és fölöttébb jókedvűek. Áthatja őket a mediterrán életöröm, de azt mondják róluk: nem annyira közönségesek, mint a taljánok, s kevésbé merevek a spanyoloknál. Viszont hasonlóképp mélyen katolikusok: április végétől szeptember végéig ünneplik temérdek templomuk védőszentjeit, ám a búcsúhoz rendre három-négy napos utcai fiesztákat kapcsolnak. (Mára azért az első mecset is megjelent.) A negyven-ötven éves buszokon szentképek, vallásos feliratok és házi oltárok ügynének arra, ne-hogy valami baj érje a sofőrt és az utasokat.

A hétezer évre visszamenő kulturális forgószínpad mindenesetre eléggé megedzette a máltaiakat ahhoz, hogy a szélárnyékos időknek örülni tudjanak. Az utóbbi tíz-tizenöt év kiegyensúlyozott gazdasága, felvirágzó idegenforgalma, az alacsony infláció és munkanélküliség megnyugtatta őket. S noha a gyermekszám itt is csökkenő, még mindig a nagy család dominál: a kiszámíthatóság a jelek szerint a legjobb jövőképet nyújtja. A kontinenst jellemző harácsolás, önhajszolás tőlük messzemenően idegen. Hogy külső tényezők se dűlják fel ezt az otthonos paradicsomot, a máltaiak a legutóbbi időkig a letelepedést, sőt a tulajdonszerzést is korlátozták (lényegében csak a paloták voltak eladók, ami kizárta a gazdasági menekültek áradatát). Az uniós belépéstől egy picit tartanak, de remélik: a történelmi nyitottság átsegíti őket a nehézségeken.

Nehézségek ugyanis akadtak jócskán az átélt évszázadok során. Vallettát például ítózatos tempóban, hét év alatt húzták fel a XVI. század hadiépítői (ma is szinte változatlan állapotban látható); a török túlerő ellen pedig épp olyan hősieks küzdelmet folytattak, mint az egri várvédők. V. Károly ama nevezetes sólyomért, illetve gabonáért cserébe adta Máltát a Rhodoszról kiszorult lovagoknak, s a várost a fennmaradt formula szerint „urak építették uraknak”. De nemcsak az oszmánokat ügyelték a szirtekről: a Fungus szikla madárrezervátumában, ahol a lovagok hajdan egy ritka, véralvasztó hatású gyógynövényt termesztettek, a közeli toronyból állandóan őrszem figyelte, hogy nem próbál-e valaki engedély nélkül a sziklára fölkapaszkodni. (Mdina bástyájáról pedig a legenda szerint Publius, Málta első püspöke

szemlélte a Rómába tartó Szent Pál hajótörését.) A Szent Elmo erődben a jegyszedők még ma is keresztes lovagnak álcázzák magukat, de a lovagokat idézi az 1731-ben épült Manoel Színház is, ahol a regula szerint elvileg még ma is csak az erkölcsösségre felügyelő cenzor jelenlétében lehet elkezdni az előadásokat.

Máltán természetesen van tengerészeti, de óvóhely-múzeum is. Mivel gyér a növényzet, a tenger gyümölcsein kívül a nyúl számít a fő csemegének. (A nyulakat nem ritkán a padláson tartják.) A kinnie szénsavas keserű üdítőitalt gyógynövényekből, a bajtra édes likőrt meg a medvetalp kaktusz gyümölcséből készítik. Májusban nemzetközi görögtűz-fesztivált is rendeznek – nem is igen titkolván, hogy vérükben van a pirománia. A legtalálóbb helyi specialitás mégis alighanem a Cirkewwa és Mgarr települések között közlekedő kompjárat. Máltáról Gozóra nem kell fizetni, hiszen minden utas előbb-utóbb vissza is megy. Kérdés, mennyire alkalmazható ez a módszer Valletta és Brüsszel között?

Német

nézet

Ha hihetünk Arthur Köstlernek, s magyarnak lenni valóban kollektív neurózis – mit mondhatunk akkor a németekről? Egy nagy nép, amelyet folyvást arra buzdított a történelem, hogy merjen kicsi lenni, ám ez sohasem igazán sikerült neki. Mi, magyarok pedig – lassan fél évezrede kompozgatva a voltaképpen német érdekszférában – majdnem annyit szenvedtünk a birodalmi identitási zavaroktól, mint maga a wagneri pátoszú birodalom. A képletet bonyolította, hogy a közmegegyezés szerint korántsem mindenki német, aki a németet tudja anyanyelvének. Petőfi az összegyűjtött költeményekből folyton kicenzúrázott vaskos versében a németek édesanyját emlegeti, de a kontextusból ítélve határozottan az osztrákokra gondol. Ám a képlékeny kulturális azonosságtudatokról és államalakulatokról eltekintve mégiscsak német a svájciak jelentős része, a szabott román fejkvóta ellenében kivásárolt erdélyi szász, a Lengyelországba transzponált kelet-porosz, sőt a hazai sváb is. (Hogy mondjuk a volgai németekről már szó se esék.) Ledolgozhatatlan hátrány-e vajon, ha egy európai nép – amely esetleg több újkori nemzetre oszlik – túlságosan méretes ahhoz, hogy egy tömbbe tömörülve a többi náció túlságosan veszélyesnek tartsa a kontinens biztonságára nézve? A németiség számára mindenképpen az. A vén földrész viszonylag akkor volt a legnyugodtabb, mikor temérdek grófság és hercegség szabdalta a német apaföldet. A választófejedelmi rendszer viszont már megalapozott aggályokra adott okot; Bismarck, majd Hitler birodalmi szisztémája pedig igazolta a lappangó félelmeket.

Amikor persze a magyarság közösségi neurózisáról beszélünk, nem bújhatunk automatikusan a programosan frusztrált németek széles válla mögé. A nagy nép tudata ugyanis esetükben nem csupán nagyobb gazdagsággal és többé-kevésbé (inkább kevésbé) megalapozott világalurmi vágyakozásokkal járt együtt, hanem egyben nagy kultúrával is. Noha az angolszász világ a XX. században egyértelműen a germán (meg az újlatin) vetélytárs fölé kerekedett, a nyelvhez nem kötött német génuszok feltűnően kompatibilisnek mutatkoznak például a globálisan feltörekvő ázsiai tigrisek irányába. A hirtelenjében meggazdagodott japánok számára például az egyetemességbe különösebb civilizációs megrázkódtatás nélkül beemelhető európai kultúrtradíció sokkal inkább Beethoven, Bach és Mozart muzsikája, mint bármilyen

más az ó kontinensről. A németek nélkül bajosan beszélhetnénk a mai értelemben vett tudományosságról, de a rendszerbe foglalt filozófia is egészen más alakot öltene. (Noha Marx nélkül azért nem feltétlenül volna szegényebb lelkiekben az emberiség.) Ezzel szemben több szó esik Hitlerről és vulgárpogány fantazmagóriájáról, mint a zavarba ejtően gazdag német panteon alakjairól, Goethéről és társairól együttvéve. Hitler az ő reguláris és irreguláris néptársaival védhetetlen és minősíthetetlen – de hosszú távon soha nem tett jót ennek a bolygónak, ha egy nagyhatalmat túl sokáig tartottak büntudatban, ítéltek vezeklésre, térdepeltettek kukoricán. A megalázottság dacot szül, s aki dacos és erős egyszerre, az mindjárt veszélyes is. A németiség – teljes joggal – megjárta a maga kanosszáját (elvégre Hitler utolsó csatlósa mégiscsak Hitler volt), s mára e magára talált nép nélkül nemcsak hogy nem létezne Európa, de a vezető pozícióra is újfent joggal aspirál. História asszony szeszélye, hogy ez az első olyan történelmi szituáció, amikor senkinek sem kell igazán rettegnie emiatt.

Aki ezt a megállapítást hat évtizedes reflexszel rögvest kétségbe vonja, gondoljon csak arra, milyen áradó szeretettel képes megnyilatkozni például Kertész Imre a megújuló Berlinről. Ez a Berlin már nem egyszerűen porosz, s nem is a régi birodalmi központ – inkább az európaiság egyik kiiktathatatlán őrvárosa. A testébe ékelődő fal száműzetett a szimbólumok világába, a három dimenziós mátrixban pedig más földrészekre: Pakisztánba, Palesztinába. Fiainknak már el kell magyaráznunk, miféle tragikomikus operettvilág is volt az a kétütemű NDK – idővel nagyjából olyan érettségi törzssanyaggá válik számukra, mint a kristályéjszaka vagy a haláltáborok. Mi itt a német érdekszférában persze mindig érzékenyebbek leszünk erre az új Németországra is. Félelemmel vegyes csodálattal ülünk le kollektíven dülöngélni a bajor Oktoberfestek monumentális lócaira, sramlizenére emelgetjük a literes krigliket, hogy aztán kiszellőztetve a fejünket, kióvakodjunk München külvárosába, Dachaubá, ahol nagyapánkat amerikai hadifogolyként egy álló esztendeig tartották a felszabadított koncentrációs láger szögesdróttjai mögött; egyszer például két héten át – csúfondáros történelmi igazságszolgáltatás gyanánt? – kizárólag Hitler-szalonnán.

Egy megveszekedett közép-európai ugyanis soha nem fogja kritikátlanul csodálni a csillogó német kirakatot, amelynek csiricsaré bulvárkultúrája nem kevésbé felületes és talmi a tengerentúli verzióhoz képest. S alighanem jó ideig minden „vesszi” attrakciónak megkeresi az „osszi” megfelelőjét is: Hamburgról eszébe jut Stralsund, a Rajna menti Frankfurtból meg az

Elba menti Drezda. És őrzy például annak a magdeburgi kórházi karantén-
nak az emlékét is, ahol a hetvenes évek végén fertőző járványgyanú miatt
vesztegeltették az egész családot, a fülcimpából vették a vért, a vajaskenyér-
re banánt szeleteltek, s unaloműzőként hamisítatlan néprádiót állítottak be
a kórterembe, amelyen kizárólag a Szabad Európa volt fogható...

Németnek lenni a XXI. században (még ha török nevet visel is az ember,
mint az a több milliónyi ottragadt vendégmunkás és népes családja) vég-
eredményben kellemes dolog – ha nem is mindig problémamentes. A már-
ka ugyan a múlté, de a márkanév maradt – jó és rossz értelemben egyaránt.
Ám ha önfeledten vidulunk is a rosszmájú definíción, hogy a футбол az a já-
ték, amelyet huszonketten játszanak és mindig a németek nyernek, ismer-
jük el: a németiség aligha kárhoztatható örökös vereségre. Lehet ugyanis,
hogy Európa és a világ egy és oszthatatlan, de tetszik, nem tetszik: mindig
van egy német nézet.

országimázs

Olaszok természetesen nem léteznek. Az olasz nyelv és kultúra épp olyan fikció, mint például a francia: újlatin rokon népcsoportok élnek viszonylag összefüggő területen, s jöllehet többé-kevésbé értik egymást, azért erre nem minden esetben lehet mérget venni. Az itáliai nemzetállam nagyjából egyidős a magyarral, Garibaldi az övéi számára nem csupán szabadsághős, de egyben országegyesítő is, modern kori európai uralkodónak pedig nem emeltek monumentálisabb mauzóleumot, mint Rómában Viktor Emmánuelnek. (Az más kérdés, hogy a kedélyes taljánok ezt a világ legnagyobb írógépeként emlegetik.)

Az egységes Olaszország persze olyan fikció, amely eközben virágzó realitás is. A reneszánsz városállamok korában létezhetett firenzei meg velencei identitás, mára mégis visszavetítünk beléjük valami közöset. A XX. század szenzációs olasz filmművészete azonban egészen elvolt azzal, hogy észak és dél ordító ellentétét feszegetse: egy milánói munkás meg egy nápolyi halász gazdasági és kulturális szempontból távolabb állt egymástól, mint egy svéd egy osztráktól. És akkor még nem is szóltunk Sziciliáról, az államról az államban, amely szigettartomány az amerikai felszabadítókat használta fel arra, hogy nem hivatalos közigazgatást és erkölcsöt vezessen be a régi csenevész és képmutató helyett. A fokozhatatlan szegénység viszonyai között kivajúdott maffiarendszer aztán évtizedeken át uralta az újgazdag Amerikát is, fényesen bizonyítva, hogy a demokrácia erőssége vagy gyengesége legkevésbé sem pénzfüggő: ott van mód betüremkednie valami másnak, ahol a szenteskedő hipokrizis már elviselhetetlen feszültségbe kerül a társadalmi valósággal.

Mégsem gondolnám, hogy az életvidám olaszoknak a vérükben volna az öntörvényűség és a korrupció. Hiba volna a felületes Montesquieu uszályába kerülni, aki az éghajlat változásainak tulajdonította az egyes népek jellemének anomáliáit; ugyanakkor azoknak sincs száz százalékgig igazuk, akik túlnyomóan a protestáns etikához kötik egy politikai rendszer átláthatóságát. (Ha így volna, globális léptékben Dél-Koreát inkább keresztény latinnak, Japánt meg inkább protestáns indogermánnak kellene tartanunk, amely besorolás első és második látásra is nonszensz.) Az olaszok – hasonlatosan az újjörögökhöz – egy átfogó ókori nagy kultúra lezser helyi utó-

dai, akik kevéssé foglalkoznak azzal, hogy vajon mennyire „korcsosultak el” a talán sosem létezett, esetleg utólag megalkotott eszményhez képest: építészetük, festészetük, de főként az opera műfaja arról győz meg bennünket, hogy a mindenkori jelennek élni ezen az égövön mégiscsak üdvösebb, mint holt civilizációs klisékhez ragaszkodni. Az itáliai életöröm tana persze csak annyira igaz, mint bármily más európai közhely – dominanciákról azonban lehet beszélni. Az olasz konyha, szerelem- és művészetimádat kiáltó ellentétben áll a hosszú története során mégis inkább prűdnek, mint hedonistának mutatkozó katolicizmussal. Az is talány, miként tudott ilyen nyíltan újjáéledni megannyi pogány rítus a Vatikán közvetlen közelében: kissé távolabb, például a Kárpát-medencében, e máig tartó kultúrharcnak sokkal nyíltabb ütközetek és véresebb következményei voltak. S ha el is fogadjuk a kettős kultúra tanát, két évezred alatt vajon a pogány tradíció nyelte magába a tételes krisztusi vallásosságot vagy fordítva?

Ha az emberben feltételezhetően olasz vér (is) folyik, még nagyobb a zavara. A családi legendárium ugyan anyai ágon csupán a kézenfekvő családnévből (Talián) indul ki, ám aligha alaptalanul. Hazamegyek-e vajon, ha a Canale Grandén vaporettózik vagy a Via Appián kutyagolok végeérhetetlenül? A rög számít inkább vagy az azúr égbolt, ami fölénk borul? Pusztá képzelmek vagy atavisztikus álmok, amelyek lankás toszkán tájakra, de a római légiónak idejébe röptenek vissza? S miért érzi úgy a kései vándor a milánói dómban, hogy nemcsak járt, de követ is faragott már itt valaha?

Itália persze olyan fikció, amit bármely európai magáénak érezhet és érez. (Plusz a még mindig gyökértelen jenkik, akik vásárolt mannaként fogyasztják a három dimenziós valódi történelmet.) Már nem küzdünk Csiszmaország eltérő tájszólásaival, már nem próbáljuk közös nevezőre hozni távoli tartományait. Olasz földön alighanem magát az időt sikerült rabul ejtenünk: egyszerre van nagyon régen és tegnapelőtt, s érezni valamit a baljós közeljövőből is. Még úgy emlékszünk, hogy egyetlen olasz templom sem teljesen ép a vakolat, de már a szemellenzős is látja: a mi panelkommunizmusunkkal rokon itáliai neorealizmus nyomasztóan lekúszott a filmvászonról. Olaszhon a tapintható félműltban titokzatos módon modern és gazdag ország lett, annak minden előnyével és ellentmondásosságával. Még kibicelő ingyenként elcsemegezünk sajátos médiáján, elszörnyülködünk számunkra igazán soha át nem érezhető politikai kultúráján, furcsálkodunk az általuk békévé oldott fasiszta múlton – de már nincsenek illúzióink, hogy a reneszánsz Appenin-félsziget meddig lesz képes ellenállni a fantáziátlan,

uniformizáló globalizmus feneketlen étvágyának. Ők egyelőre nincsenek pánikban: megtöltik a trattoriák teraszait és a túlméretezett footballstadionokat, nyaranta pedig megszállják tengerparti napernyő-városait és országos dugót képeznek sok sávos országútjaikon. Még tésztát tésztával esznek, de a szakajtónyi gyerek már ott is a múlté: a hajdan nadrágjukba nem férő, elnyűhetetlen potenciájú digók újabban nagyobb biztonságban érzik magukat aggregényként, a mama szoknyája mellett.

Az ország azonban kétségkívül még megvan, de ha el is kallódott titkon, a sok évezredes múltra visszanyúló országimázs illúziókeltően egyben tartja. Egyes elemeit talán érdemes volna ellopni, lemásolni – de a végeredmény úgysem lenne ugyanaz. Nyugodjunk bele: Itália most már kizárólag önmaga reklámja marad az európai típusú időszámítás végezetéig.

Portugál

portói

Lusitania, a Britanniát leszámítva legnyugatibb római provincia talán csak véletlenül esik egybe a mai Portugália területével. Az újlatin világ eltérő ütemű fejlődését jól mutatja, hogy a klasszikus latintól a portugál nyelv távolodott el a leginkább – pedig a történelem során több ízben is fennállt a veszély, hogy valami perifériális, egzotikus spanyol dialektussá süllyedjen. Ám – noha a lisszaboni gyarmatbirodalomnak a XX. századra csupán a hírmondója maradt – a portugál kultúra (nem utolsósorban a Spanyol-Amerikába beékelődött Brazília jóvoltából) világviszonylatban továbbra is számottevőnek mondható.

Miféle történelmi szerencse szükséges egy ilyen civilizációs túléléshez? Tudjuk, általános receptek nincsenek, csak konkrét esettanulmányok. Az ibériai félsziget visszahódítása a virágzó afroeurópai kultúrát teremtő móroktól (amit a reconquista névvel illetnek) már a XI. században megindult. Ekkor VI. Alfonz, Kasztília királya megalapította a portugál grófságot, melyet hűbérül a burgundi hercegnek adományozott. Henrik fia, Alfonz Henrik pedig 1139-ben felvette a királyi címet, függetlenítette magát Kasztíliától és hűséget esküdött a pápának. Alighanem pontosan mérte fel a korabeli erőviszonyokat, 1147-ben ugyanis a keresztések segítségével visszafoglalta és az ország fővárosává tette Lisszabont. A nemzeti tudat első hivatalos megnyilvánulása a nemesség és a papság képviselőiből verbuválódott 1211-es coimbrai rendi gyűlés volt, a portói dialektus pedig a XIII. században uralkodó Dénes király alatt vált az ország hivatalos nyelvévé.

Mindez azonban a forrongó Európa helyiérdekű hatalmi játszmája maradhatott volna, ha nem szállnak hajóra, hogy ismeretlen földek mesés kincseit hozzák haza. Lényegében még be sem fejeződött a reconquista, amikor Tengerész Henrik már lelkesen támogatta a felfedezőutakat. Ma úgy mondanánk: a növekedésre képtelen királyság külső erőforrásokat vont be, s nem zavarta őket, hogy előbb ezeket az ismeretlen forrásokat nagy kockázattal fel kell deríteni. Bartolomeo Diaz 1487-ben áthaladt a Jóreménység fokán, Vasco da Gama pedig telepeket hozott létre Indiában. Amikor mi Mátyást sirattuk és a törökkel keveredtünk mind kisebb sikerű kiszorítósdiba, Portugália I. Emánuel és III. János királyok uralkodása alatt a fénykorát élte: Lisszabon Európa legforgalmasabb kikötője lett. Később aztán jöttek a

szomszédos spanyolok, a tengereken meg a hollandok és az angolok – a portugál hegemonia a múlté lett. Ennek a népnek a történelmét, irodalmát és nemzeti tudatát sem lehet azonban igazán megérteni a nagyság kézzelfogható emléke nélkül. A tenger, a hajózás a portugálok képzeletvilágában nem egyszerű „üzemi baleset”, hanem nemzeti létük lényege.

Ez a mindmáig mélyen katolikus ország a XX. század során két nagy fordulami lépésre szánta el magát: az egyház és az állam szétválasztására, valamint a köztársasági államformára való áttérésre. Nem is ment ez annyira zökkenőmentesen – másképpen aligha magyarázható a valószínűtlenül hosszú ideig tartó Salazar-diktatúra. Az ország teljhatalmú ura 1932 és 1968 között formálisan portugál miniszterelnök volt, s fasiszta jellegű rendszere épp úgy évtizedekkel túlélte Mussolini itáliai uralmát, mint Francoé Spanyolországban. Salazar államvallássá tette a katolicizmust, bevezette a korporációs rendszert és a tervgazdálkodást – igaz, cserébe kimaradhatott az ország a második világhégesből. Portugáliában aztán a hetvenes években a baloldalra lendült át az inga, ám az Unióhoz való közeledése, majd csatlakozása véget vetett az útkeresés hosszú átmeneti időszakának. Nekünk, magyaroknak meg egyenesen sajátos mintaállammá vált: mind a területe, mind a lakosság lélekszáma hasonlít a miénkhez. Bár egy az egyben felhasználható recepttel csekély vonatkozásban szolgálhatnak: amit meg lelkesen utánuk csinálunk (például a közszolgálati televízió megszüntetésbe torkolló, kéjesen öncsonkító tönkretételét), jobb volna inkább gyorsan elfeledni.

Igyunk inkább egy portóit az egészségükre, és figyeljünk arra, hogyan csapnak hírverést a boraiknak és történelmi emlékeiknek. Portugália kiválóan képes kelletni magát: széles körben tudható például, hogy úrnapiján (amely 1264-es bevezetése óta az egyik legfontosabb vallási ünnep) Ponta Delgada városának lakói virágszirmokból hintenek szőnyeget több mint egy kilométer hosszan. De létezik nemzeti napjuk is a portugáloknak: június tizedike, szeretett költőjük, Luis de Camoes halálának az évfordulója. Aki az országba látogat, hogy megtekintse mondjuk Alcobaca városában a királyok sírját, a XIV. században fénykorát élő portugál szobrászat remekét, annak nem igazán kell tájszólásokkal se küzdenie (az északkeleti országgrészben beszélt mirandestől eltekintve). Annál változatosabb a gasztronómia: a nemzeti éteknek számító bacalhaut, a szárított sós tintahalat például háromszáz módon képesek elkészíteni. Aki pedig idegenkedik a tengeri herkenyűktől, jó szívvel ajánlható neki a cabidela, a rizzsel tálalt csirke, amelyet a saját vérében sütnek meg...

Spanyol

sportok

Ez az írás 2004. március tizenegyediké előtt nyilván egészen másmilyen lehetett volna. Talán több szó esik a spanyolok pompára való hajlamáról, temperamentumos muzsikájáról, García Lorca gitárzenére komponált párjanincs költészetéről. De hát másképpen adódott: a helyi, nemzeti otthonosságokat félresöpörni látszik a globális terrorizmus. (Noha van nekik lokális is: a baszk ETA.) Nem elég, hogy örömeinket és fogyasztásban megnyilatkozó birtoklási vágyunkat körmönfont rábeszélő apparátusok világszerte ugyanarra a kaptafára húzzák – most már lassan a félelmeink is egyetemlegessé válnak. A brutális madridi robbantássorozatban áldozatul esett kétszázaknak személy szerint semmi közük egy messze-távol zajló háborúhoz („békefenntartáshoz”), áttételesen viszont legalább annyi van, mint nekünk, magyaroknak. Csoda-e, ha összerándulunk, amikor éretlen telefonbetyárok miatt a Keleti Pályaudvar csarnokában rendelnek el – szerencsére vaklármának bizonyult – bombariadót?

Spanyolország ettől függetlenül a sztereotípiák országa, s ezekre ők maguk is tudatosan rájátszanak. A történetek tudatában persze óhatatlanul a tragikumba hajló közhelyeket vagyunk hajlamosak fölerősíteni velük kapcsolatban. Bernarda Alba nyomasztó házát idézzük, meg a túlhajtott erotikát, ami mögött mindig ott rejtőzik a lappangó halálkultusz. A bikaviadalok népe maga is szereti azt hinni, hogy a halálos szerelem meg a halál szerelme, Erosz és Thanatosz birodalma szorosan összetartozó fogalmak. A bikák (s esetenként a torreadorok) rituális leölése, illetve a körük épült makacs kultusz olyan civilizációs ősmasszívum, amelyet a felvilágosodás által törvényszerűen elgyengített, feminizált civilizációnk nemhogy fölfejtene, de még becserkészni sem képes igazán. Az agilis állatvédőknek amúgy nyilvánvalóan igazuk van, de míg a magyar kakasütő legényekkel sikerrel vehetik fel a versenyt, ennek az iparszerű ibériai rituálénak még a felszínét sem tudták megkarcolni. S nem azért, mert csökevényes az állatvédő ideológia (az árulkodóan antropomorf megközelítés elsősorban a gerinces állatok szenvedéseire érzékeny); hanem azért, mert a fennkölt humanizmus jár tévúton: amíg csupán tessék-lássék lép fel az amerikai sokszorosításban tált ember-ember viszonylatban űzött gyilkosságkultusz ellen, a védtelen (ugyanakkor tiltakozni sem tudó) állatokat az átütőbb média-siker reményében istápolhatja. Érdekes probléma: vajon a spanyol állatvédők

kivételeznek-e a bikával? Ha Picassóra gondolunk, aki a vizuálisan kissé bárgyú békegalambot a Guernica torz bikafejével ellentételezte, ez a kérdésfelvetés talán nem is annyira légbőlkapott. (S kihagyhatatlan utalni a hellén Európa-legendára is: Zeuszra, a bika képében felbukkanó nőablóra.)

A vonatrobbantások utóélete azt mutatja: a vér kultusza a spanyoloknál mégis inkább szimbolikus, mint valóságos. (S itt most nem az erőszakkal hazaküldött önkéntes véradó tömegekre gondolok.) Úgy tűnik, a harcias történelmi folklór mindinkább más, békésebb sportokban – elsősorban a már-már vallásos jegyeket is mutató futballörületben – él tovább. S bár például a Real Madrid mindig kicsit a kasztíliai többséghez, míg a Barcelona a katalán kisebbséghez való tartozás jele is (a baszkok csapata az Atletico Bilbao), a spanyol mentalitás kifelé törvénytyszerűen összerosódik. S ki kárhoztathatja a felületes világot, ha jobban szeret könnyebben kezelhető kliésben gondolkodni?

A helyzet azonban bonyolultabb ennél. Beszélhetünk-e töretlen nemzeti szolidaritásról egy olyan országban, ahol évtizedek óta fegyveres szakadár mozgalom működik? Mennyiben más a situáció, mint a katolikus íreket és a protestáns angolokat szembeállító Ulsterben? Európa mindig szemérmesebben viszonyult a spanyol határokon belüli véres villongásokhoz, mint például az észak-írországi helyzethez. Most ennek alighanem jó időre vége. A baszkügy március tizenegyedike óta európai belülggyé vált – s az uniós csatlakozás folytán a mi ügyünké is. S nem csupán azért, mert néhány szabófalvi csángó vendégmunkás is áldozatul eshet egy politikai merényletnek.

A spanyoloknak nem csupán a szigorú etikettet, a spanyolcsizmát, a spanyolfalat meg a spanyolnáthát köszönhetjük, de azt a felismerést is, hogy Európán belül immár nincsenek távoli és közeli szegletek. A spanyol polgárháborúban a köztársaságiak oldalán fegyveresen harcoló magyar kommunisták még tekinthették közreműködésüket az internacionalista segítségnyújtás főpróbájának, terepgyakorlatnak a közép-európai nagy bevetés előtt – mára azonban nyilvánvalóvá vált, hogy büntetés nélkül nem lehet beavatkozni egyetlen más nép „magánéletébe” sem. A spanyolokat talán vigasztalja, hogy fél Amerika (s újabban az Egyesült Államok mind nagyobb része is) spanyolajkú, ám a civilizációs versenyfutás nem mentesít a globális csapások alól. Valamelyik június tizenegyedikén tán Japánban történik valami jóvátehetetlen szörnyűség, egy tetszőleges december tizenegyedikén pedig mondjuk Ausztráliában. A világ végzetesen összement, nem tudunk elbújni benne. Ki tudja: hátha a volt gyarmatok most állnak bosszút a konkvisztádorokért...

sváda

Stockholmba tengeri úton, például Helsinki felől kell érkezni. A tíz-tizenkét emeletes balti cirkálók gyakorlatilag úszó Las Vegasként működnek: a szállodaemeleteket éttermi és kaszinószintek egészítik ki. Ízlés szerint lehet szaunázni és pezsgőfürdőzni söröspohárral a kézben, miközben a medence partján az aktuális sportvilágversenyt kínálja a képernyő. Aki viszont szolidabb hedonizmusra vágyik, kiülhet az óriás természetes kivetítő elé, s elképesztően változatos műsorként szemlélheti a tagolt tengerpartot, a zátonyoktól a több faháznak is helyet adó földdarabokig terjedő vadromantikus szigetvilágot. A házak tetején kötelező kellék a műholdvevő lavór, az összkomfortos tanyákhoz pedig sziklába vájt tengeri lejáró, a parányi kikötő-öbölben lehorgonyzott saját vitorlás vagy motorcsónak tartozik. Lehet választani: kinek-kinek melyik kis átlátható birodalom volna kedvére. De – ha tehetnénk – valóban önként és dalolva a svéd jóléti paradicsomot választanánk?

Ha például a skandináv történelmen töprengek, nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy azon kitörölhetetlen nyomot hagyott a végtelen hosszú, sötét tél, amikor úgyszólván meg sem virrad, máris alkonyul. A svédek mégsem mondanak olyasmit: miféle ország ez, ahol még a Napnak sincs kedve felkelni. Inkább a nyárra koncentrálnak, a fehér éjszakákra, s az év csúcspontján, Szent Iván máglyagyújtó éjszakáján a tovatűnt évszázadokban még a hagyományosan szigorú lutheránus erkölcs is engedélyezett némi pogány dévajságú, félrenéző szexuális szabadosságot. Manapság persze nem a zord életviszonyok, hanem a – mostanára kissé megrendült, de azért még létező – jóléti mintatársadalom juthat eszünkbe a svédekről. Mára valahogy végtelenül békés népnek gondoljuk őket. Ám ők számon tartják, hogy a gautokkal keveredve az uppsalai központú harcias svéd birodalomban egyesültek, s a viking rablóhadjáratokkal egyidőben, a VIII. században a svéd törzsek, a varégok az orosz síkságot is végigdúlták. Sőt, lehajózva a Volgán, számos kereskedelmi telepet hoztak létre, s egyik vezérük, Rurik, Kijevben még dinasztiát is alapított. Ezek voltak az ő kalandozásaik...

Innen aztán egy jó darabig szinte párhuzamosan folynak a dolgok a mi históriánkkal: 1008-ban Gondos Olaf király megkeresztelkedett és hittérítőkét hívott az országba. Hosszú trónviszályok után a XII. században Birger

Jarl királyuk kiépítette Stockholmot, leigázta a pogány finneket és szerződéseket kötött a Hanza-városokkal. Magnus Eriksson a XIV. században egyesítette a svéd és a norvég koronát, és alkotmányt fogadtatott el. 1397-ben Margit dán és norvég királynő a Kalmár Unióban egyesítette a három országot. Gustav Eriksson kiűzte a dánokat, és 1523-ban I. Gusztáv néven királylyá koronáztatta magát, majd 1527-ben az egész ország területén bevezette a lutheri reformációt. Erős, központosított államszervezetet alakított ki, hadiflottát épített. Innentől indul a protestáns történelem: Gusztáv utódai számos területet hódítottak meg, a XVI. század végén pedig rövid ideig perszonálunióban egyesült Lengyelország és Svédország. II. Gusztáv Adolf már az egész Baltikumot ellenőrzése alá vonta, a harmincéves háborúban pedig a svéd seregek egészen Németország déli részéig hatoltak. Két évszázadon át még eredményes erőfeszítéseket folytatott a regionális vezető szerepért, ám az oroszok már mind több csatában kerekedtek felül. Svédország 1814 és 1905 között Norvégiával alkotott perszonáluniót, közben azonban 1866-ban XV. Károly alatt alkotmányos monarchiává alakult az állam, eltörölték a papság és a nemesség előjogait, s kétkamarás parlament alakult.

Hogy Svédország nemcsak megindult a demokratikus fejlődés útján, sok tekintetben egyetemes pionírszerepet is játszott abban, annak több ösztetevője is volt az ipari fejlődésen kívül: például az általános választójog korai bevezetése, vagy hogy Svédország mindkét világháborúban semleges maradt. A királyt az 1975-ös alkotmány gyakorlatilag minden hatalomtól megfosztotta, a monarchia mégis képes erősíteni a nemzeti tudatot: senki sem akad fenn azon, hogy az ország gyakorlatilag kék-sárga színekben pompázik. Igaz, ehhez olyan típusú király kell, mint XVI. Károly Gusztáv, aki az érettségi után két és fél éves kiképzésen vett részt a svéd haditengerészetnél és légierőnél, majd felsőfokú tanulmányokat folytatott történelem, szociológia, politikatudomány, pénzügyi jog és közgazdaság témakörökben. Részt vett a svéd állandó ENSZ-képviselő munkájában, dolgozott a londoni és párizsi svéd nagykövetségen. 1973-ban, huszonhét évesen lett Svédország királya, de akkorra már megismerkedett a müncheni olimpia csinos német hostessével, aki Silvia királynéként három gyermeket szült neki. S ha ehhez még azt is hozzávesszük, hogy a közkedveltségnek örvendő király országának leghíresebb környezetvédője is, tényleg nehéz a személyében kifogást találni.

Svédország jónehány vonatkozásban kuriózum: az irodalmi Nobel-díjak száma például óhatatlanul összefüggésben van azzal, hogy Alfred Nobel

svéd volt, a rangos elismerést pedig a stockholmi királyi akadémia osztja. Selma Lagerlöföt legalább Nils Holgersson meg a vadlibák miatt ismerjük, de kinek van ma már fogalma Pär Fabian Lagerkvistről vagy Harry Edmund Martinsonról? August Strindberget viszont mindmáig játsszák a világ színházaiban. Ha lehet, mégis inkább hozzá vagy a filmrendező Ingmar Bergmanhoz kössük a hamisítatlan svéd svádát...

Szlovák

szótár

Felvidék. Egy szép magyar szó, nem is tagadható mögöttes jelentéstartalommal. Ha valami felső vidék, akkor lennie kell középső meg alsó vidéknek is. Európa ezt a terminust soha nem fogja kodifikálni (kényelmesebb neki problémamentes nemzetállamban gondolkodni); de Európának az sem fontos, hogy Szlovákia – a mai Magyar Köztársaságon kívül – az egyetlen állam, amely teljes egészében a történeti Magyarország része volt. Szlovákia persze (ha nincs a mesterségesen előállított csehszlovák kaland) lehetne valóban nemzetállam is – ám ahhoz a Párizs környéki palotákban kicsit északabbra kellett volna meghúzni a határt. Mondjuk úgy, hogy ne csináljanak kisebbségit az egy tömbben élő magyarságból, a színmagyar gömöri és csallóközi falvakból, amelyek nem egyszer még a betelepült szlovák családokat is képesek voltak elmagyarosítani. Amit a művelt nyugat-európai béketeremtők nem tudtak, az a vérében van a pozsonyi közigazgatási apparátusnak: még véletlenül sem keresztben, hanem hosszában szeletelik a megyéket. Igaz, ezzel szembemennek a brüsszeli filozófiával, miszerint az a kíváncsi, hogy a virágzó kistérségek organikusak, históriailag megalapozottak legyenek – viszont ily módon biztosítani lehet, hogy a szülőföldjükön élő magyarok sehol se kerüljenek statisztikai túlsúlyba, s így hiába élnek összefüggő sávban, még a szájukra se vehessék az autonómia szót, mint az izgága székekelyek.

Mielőtt régi és új internacionalisták megveszekedett nacionalizmussal vádolnának, azt tanácsolom nekik, nézzék meg a pozsonyi vár történelmi kiállítását, az ellazult fantáziával rajzolt középkori térképeket, vegyék szemügyre a szlovák őshaza sejtelmét megidéző délibábos elképzeléseket, s csak azután hirdessenek ítéletet. Ahogyan mi próbáljuk megérteni az évszázadokon át a nemzeti lét alatt tartott szlovákság felgyülemlett sérelmeit, ők is megérthetnék végre a mi újabb keletű megbántódásainkat. Bizonyára gyötrelmes évszázados késéssel a nemzetállami fejlődés útjára lépni, s amikor az önálló államiság végre-valahára mégis összejön, az albérlő helyzetébe kerülni a főbérlő státusú csehekkel szemben. S miközben demokráciában és diktatúrában egyaránt el kellett viselniük a másodhegedűs szerepet, a benesi elvek szerint a legteljesebb egyetértésben nyomták el, telepítették ki, üzték el és fosztották meg javaiktól a „fasiszta, háborús bűnös” magyarokat. (Vessük ezt össze azzal, hogy Szlovákia néven első ízben Tiso hitlerista bábállamát iktatta a történelem.)

Még a Duna elterelése, az akut vízlépcsőmánia sem értelmezhető a demográfiai alapozású természetátalakító buzgalom nélkül. Pedig ennek a földnek pazar természeti adottságai vannak: romantikus folyók és lovagvárak ékesítik, s akkor még nem is szóltunk a semmihez – az Alpokhoz sem – hasonlítható tátrai miliőről. S talán nem helyénvaló kritikátlanul hinni Mikszáth Kálmán tót atyafiakat és jó palócokat felvonultató novelláinak és felvidéki témájú regényeinek, de úgy tetszik: az itt élő népek sincsenek olyan kibékíthetetlen ellenségeskedéssel egymás iránt, mint ahogy azt az ellenségkeresésben érdekelt magas politika szélsőségei sugalmazzák.

Az anyaország ugyan meglehetősen ellentmondásosan viszonyul a félmilliónyi (Szlovákia lakosságának tíz százalékát kitevő) felvidéki magyarsághoz, mégis igazuk lehet azoknak, akik a trianoni határ virtualizálódásától a békétlenségek virtualizálódását is várják. A pozsonyi gazdaságpolitika és adórendszer nemcsak a nyugati és távol-keleti autógyártókat, de a magyarországi vállalkozókat, ingatlan-befektetőket is vonzhatják – igaz, másrésről semmi nem állhatja útjukat az éhséglázadásba menekülő magyar ajkú romáknak sem, akik az engedékenyebb segélypolitika csábítására délre húzódhatnak. A nyitott világ előnyökkel és hátrányokkal is jár mindkét fél számára – s ezt felismerve előbb-utóbb talán a rivalizáló szomszédállamok is rákényszerülhetnek a lózungoktól mentes, pragmatikus együttműködésre.

Mindez persze nem foszthat meg bennünket visszamenőleg fanyar közép-európai emlékeinktől. A segéd-motorkerékpáros bolyongásoktól a magyarlakta vidékeken, egy autogramkéréstől a betléri kastélykertben, egy álmos-szerelmes buszozástól keresztül Kelet-Szlovákián, hosszú kánikulai kutyagolásoktól a kihalt sínek mentén, egy csúnyán végződött mértéktelen alkohelizálástól a pozsonyi restiben. Ki hinné el, hogy a tikkadt vándor a legforróbb délben nem kaphatott egy krigli sört a rimaszécsi kocsmában, mert kellett az este szomjasan hazatérő aratóknak? S ugyan hogy is lehetne feledni az üldözös játékot a kassai kapualjakban a csehszlovák titkosszolgálat csapnivalóan álcázott ügynökeivel, amikor riportra mentünk a szégyenletes csehszlovákiai bevonulás huszadik évfordulóján?

Első tátrai utam előtt vásároltam egy szlovák szótárt, de otthon felejtettem. Később nem volt szükségem rá, aztán meg dachból hanyagoltam a nyelvi közeledést. Pedig ilyen történelmi sorsfordulók idején nem árt félretenni a sérelmeket, ha különben baráti kezet nyújtanak. Ha a megbékélés szándéka igaznak bizonyul, ki tudja, talán még meg is keresem a könyves láda mélyén az érintetlen szlovák szótárat.

Szlovén

szeretők

Halmazott véletlenek nem léteznek. Sohasem tartottam például a valószínűség-számítás felségvizén kívül elhelyezkedő egybeesésnek, hogy miközben a szlovén nyelv az egyetlen a világon, amely az igeragozásban ismeri a kettes számot, az ország fővárosát meg Ljubljanának, azaz a szerelem városának nevezik. Márpedig ez az a dolog, amit egyértelműen kettesben a legjobb csinálni. Az a nép, amely ezt ilyen világosan tudja, nincs elveszve ebben a kaleidoszkópszerű Európában.

Szlovénia persze nekünk mindig elsősorban a Muravidék, s csak azt követően valami más. Lendva környéke olyan, mint valami álombéli vidék: valószínűtlen domboldalával, szőlőivel, templomával is kápolnájával, s odalenn a Makovecz-féle kultúrpalotával. Pici ez a magyar közösség, de összehasonlítva más etnikai szigetekkel, az összkép kifejezetten üdítő. Bár a magyarországi szlovének (bevett terminussal: a vendek) helyzete is rendezettnek mondható, a szlovéniai nemzetiségi politikát példaszerűnek szokás mondani: a csekély lélekszám ellenére is nívós magyar nyelvű lapok és könyvek jelennek meg, az országos politikai képviselő is megoldott – ám elég elzarándokolni a vegyes lakosságú települések iskoláiba, hogy az ember az orrával érezze az asszimiláció csalogató illatát. A Muravidéknek azonban az országhatár eltűnése nagyobb esély a túlélésre, mint bármely más nem anyaországi, de magyarlakta területnek: a köldököksínór soha nem szakadt el, a kulturális kötődés pedig a gazdasági liberalizmus jóvoltából a jövőben organikusabb lehet, mint valaha.

Maga a szlovén többség sem olyan számú (még kétmillióan sincsenek), hogy érdemes volna az elnyomó szerepében tetszelegnie. A megboldogult Jugoszlávia mintatagállama eleget tapasztalhatta a kisebbség sérelmes létmódját, hogy beleérző képessége megóvja a meggondolatlan, kivagyis léptektől. A rendszerváltozás itt szerencsésen egybeesett az áhított nemzeti önállóság kivívásával, s még az a pátoz is megadatott nekik, hogy – ha pár napos háborúban is, de – ez fegyveres úton történjék.

Persze ami Szerbiához vagy Horvátországhoz képest módos volt, Ausztriához vagy Észak-Olaszországhoz képest még lehet szegény rokon. A szlovének mégis sok tekintetben elképesztő ugrást hajtottak végre, hogy valóban otthon érezhessék magukat a kapuit némileg tágabbra nyitó Unióban.

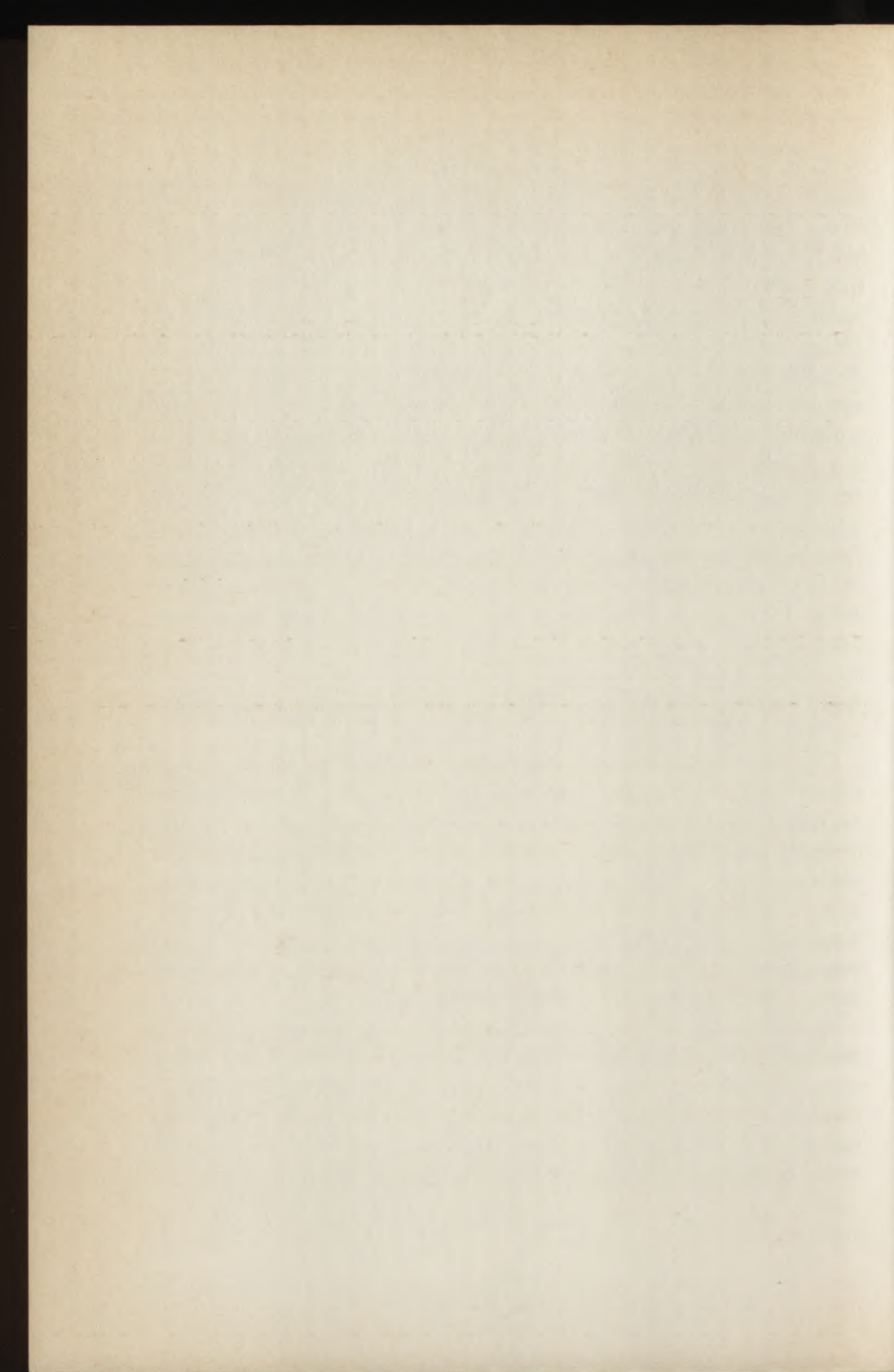

Noha az országot fél nap alatt kényelmesen keresztül-kasul lehet autózni, gondot fordítottak arra, hogy ezt lehetőség szerint autópályákon tehessük. Pedig a szűk völgyekben nem mindenütt egyszerű a megfelelő vonalvezetést biztosítani, s sztrádát is nehezebb viaduktokkal és alagutakkal építeni, mint anélkül. S amilyen okosan gazdálkodnak az infrastrukturális beruházásaikkal, olyan tudatosan veszik számba idegenforgalmi adottságaikat is. A sík határvidéket elhagyva egyik hegyvonulat a másikat követi, az alpesi tájat pedig azzal teszik sajátossá, hogy erődtemplomaikat szisztematikusan az ormokra építik. A postojnai meg a skocjani cseppkőbarlang a műfaj névadójaként szolgáló mészkőhegység, a Karszt ajándéka, a lipicai ménes meg a Monarchiáé – ám ezek mára éppúgy egy átgondolt, jól tálalt, ügyesen menedzselt turisztikai rendszerbe illeszkednek, mint a varázslatos bledi tó vagy a Dráva parti hajdani helyőrségi város, Maribor. Szlovénia néhány kilométernyi kihásított tengerpartja inkább jelképesnek mondható, de azért a horvát és olasz fürdőhelyek közé betüremkedő Koper már ízelítőt nyújt az Adriából, sőt még tengerészeti múzeumra is futja nekik. A turistaszezon meg mind kevésbé idényjellegű – de legalábbis megpróbálnak egy másik idényt is beiktatni a kínálatba: a síszezont. Magyar ember pedig nem tud szenvtelenül, kizárólag a vadromantikus tájra figyelve leereszkedni a Soca völgyén, amelyet mi inkább olasz néven, Isonzóként ismerünk.

És akkor még nem szóltunk Ljubljánáról, amely valaha Laibach néven a német világ perifériájának számított, most viszont – egy kicsi, de magabiztos ország székvárosaként – mégiscsak centrumszerephez jutott. Folyóparti óvárosa, ahová oly szívesen rándul át a szolid egzotikumra vágyó nyugateurópai polgár is, többet megőrzött a módos Monarchia hangulatából, mint akár Prága vagy Budapest; s nem nehéz ráismerni bizonyos zágrábi mozzanatokra sem. Festői hídjai, stílusos kávéházai, szabadtéri rajzolói és tobzódó kerékpárosai mind-mind egy olyan Közép-Európát idéznek és előlegeznek, amely jobbra legtitkosabb vágypontjainkban él csupán.

Szlovénia egy kevésbé feszült világban épp úgy ugródeszka lehetne a pacifikált Balkán felé, akár csak más tekintetben Magyarország. Az új Európa – Europa Nova – ugyanis hasztalan kerekíti magába egy későbbi időpontban Romániát és Bulgáriát, ha a félsziget marakodó országai (elsősorban a Balkán lelke: Szerbia és Horvátország) végzettszerűen kívül reked rajta. Talán elleshetnének néhány csábítási trükköt a szlovén szeretőktől...

Tartalom

Angol anatómia	5
Ausztriai anzix	7
Belga bedekker	10
Ciprusi citrus	12
Cseh csalafintaságok	15
Dán dűnék	18
Észt ének	21
Finn földijeink	24
Francia frivolságok	27
Görög gálya	30
Holland honfoglalók	32
Ír intrikák	34
Lengyel lelemények	37
Lett légyen	40
Litván líra	42
Luxemburgi luxus	44
Máltai múltak	46
Német nézet	49
Olasz országimázs	52
Portugál portói	55
Spanyol sportok	57
Svéd sváda	59
Szlovák szótár	62
Szlovén szeretők	64

Csontos János (1962)
eddig megjelent könyvei

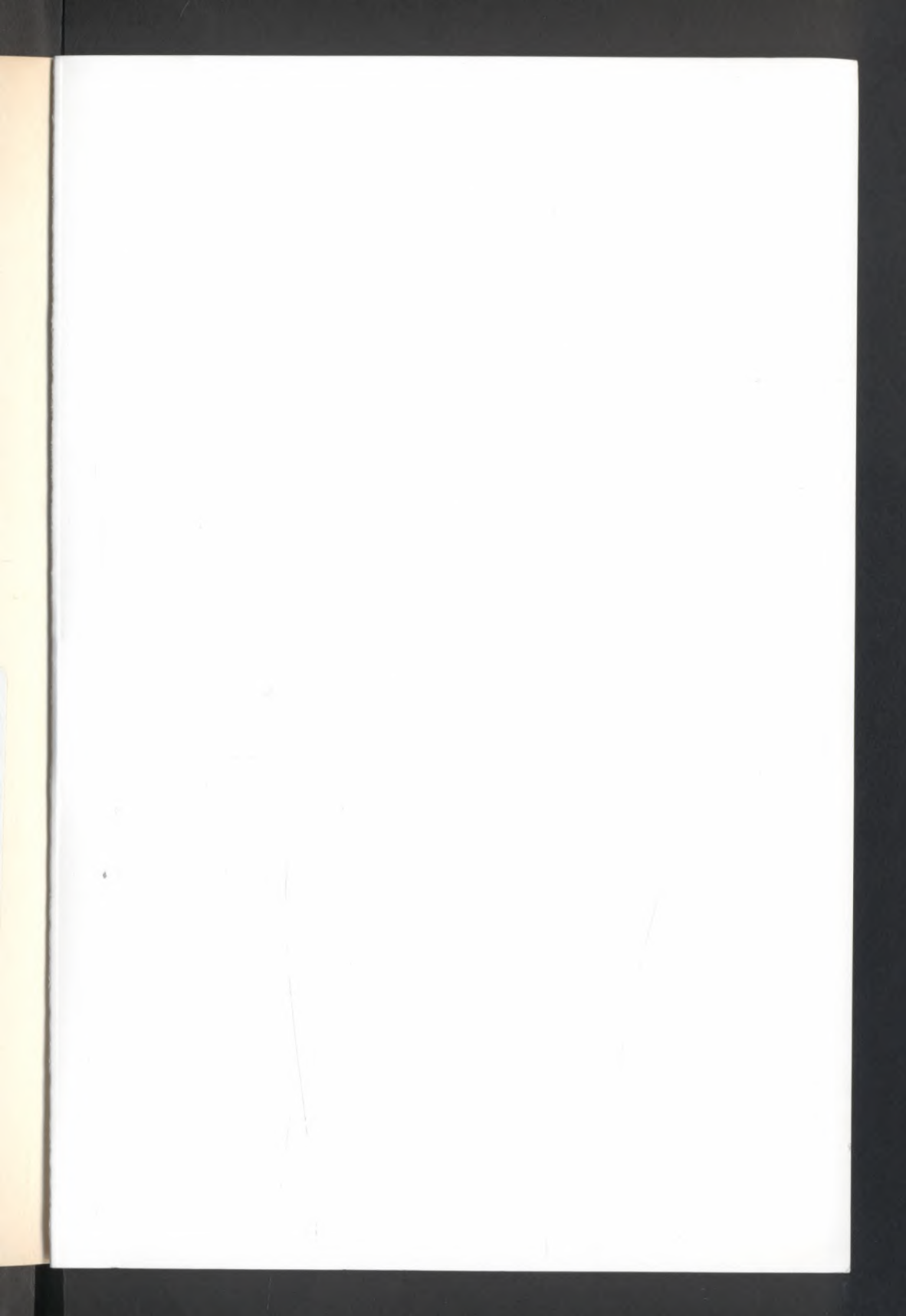
Együtt és külön (interjúk, 1990.)
Apróza (kisprózák, 1991.)
Menekült iratok (versek, 1991.)
Szabadulási mutató (versek, 1991.)
Határfolyam (versek, 1994.)
Gondolatok a lomtárban (publicisztikák, 1996.)
Szonettregény (1997.)
Szajna-parti szonettek (1997.)
Egy világpolgár vallomásai (interjúk, 1997.)
Urbanisztika 2000 (szerk.)
A mi Ausztráliánk (útirajz, 2000.)
Osszián: Kétezer leütés (publicisztikák, 2001.)
Polgári kaszinó (publicisztikák, 2002.)
A mi Budapestünk (szerk., 2002.)
Schmitt Pál, a csapatember (interjúk, 2002.)
A mi Pest megyénk (riportok, 2002.)
Haiku-naptár (2002.)
XL (összegyűjtött versek, 2002.)
Virágok a hátsó udvarban (interjúk, 2003.)
Europa Nova (publicisztikák, 2004.)

AZ EUROPA NOVA MEGRENDELHETŐ
UTÁNVÉTTTEL A KIADÓ CÍMÉN:

2011 BUDAKALÁSZ, VASÚT SOR 122.,
E-MAIL: szoszabo@axelero.hu

Európa Ház. Megyünk Európába. Ki ne ismerné az utóbbi másfél évtized politikai tolvajnyelvének lassan kiüresedő, egy idő után semmitmondó nyelvi formuláit? Mire a demokrata Nyugat kegyeskedett érdemben szóba állni velünk, úgyszólván bele is fáradtunk a lelke-

sedésbe. Úgy érkezünk el – kizsigerelve és reményeinkben megtizedelve – az Európai Unió küszöbére, hogy hovatovább el is feledtük, honnan hová indulunk. Mégis micsoda különbség van unió és unió között! Ha a nyolcvanas években valaki azt mondja: „Kedves magyarok! Másodrendű európai polgárok, nettó befizetők lesztek, de Brüsszelbe és Strasbourgba küldhetitek a képviselőiteket” – ki ne csapott volna boldogan, gondolkodás nélkül a felajánlott, kifinomult tenyérbe? Az immár elodázhatatlan bővítés mégis felkészületlenül ért bennünket. Végeredményben nem tudtuk, miféle országokkal és népekkel – régiekkel és újakkal – kerülünk egy fedél alá az „új szövetségben”. Csontos János nem nyugodott bele ebbe a gomolygó tudatlanságba. A Magyar Nemzet hétvégi magazinjában – a hazai sajtóban meglehetősen társtalanul – 2003 novembere és 2004 áprilisa között (vagyis az uniós belépés előtti végső órákban) sorra vette a huszonnégy tagállamot, amelyek immár társaink az Európai Unióban. Kisesszéi egyszerre szolgálnak könnyed ismeretterjesztés és gondolatébresztés gyanánt, nem nélkülözve a szubjektív hangvételt sem. Alliteráló címadású sorozatából kirajzolódik az ő kultúrélményekből és személyesen megtapasztalt Európája. Az új Európa: Europa Nova.